

DEJINY NOVOVEKEJ FILOZOFIE
FILOZOFIA NA HISTORICKEJ TRNAVSKEJ UNIVERZITE

KATARÍNA KARBOVÁ

Trnava 2022

EURÓPSKA ÚNIA
EURÓPSKY FOND
REGIONÁLNEHO ROZVOJA
SPOLOČNE BEZ HRANÍC

INTERREG V-A
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
ČESKÁ REPUBLIKA

Dejiny novovekej filozofie. Filozofia na historickej Trnavskej univerzite. Antológia.
Vysokoškolská učebnica

Autor: Mgr. Katarína Karabová, PhD.

Recenzenti:

prof. Mgr. Mgr. Andrej Démuth, PhD.

doc. Peter Fraňo, PhD.

Neprešlo jazykovou úpravou.

© Mgr. Katarína Karabová, PhD.

© Katedra klasických jazykov FF TU v Trnave, 2022

ISBN 978-80-568-0490-2

Nový učebný text, ktorý vznikol v rámci riešenia projektu InterReg TVU-MU: „Inovácia obsahu vysokoškolského vzdelávania s prihliadnutím na najnovšie poznatky v oblasti výskumu základov európskej vzdelanosti a ich využitie v pedagogickom procese ako nástroj zvyšovania zamestnanosti v regiónoch“ (kód projektu 304011U620).

Obsah

Úvod	...	4
1. kapitola		
Martin Sentiváni	...	7
2. kapitola		
Vavrinec Tapolčáni	...	11
3. kapitola		
František Borgia Kéri	...	13
4. kapitola		
Ján Kazi	...	17
5. kapitola		
Michal Lipšic	...	19
6. kapitola		
Andrej Adáni	...	21
7. kapitola		
Ján Ivančič	...	24
8. kapitola		
Andrej Jaslinský	...	27
9. kapitola		
Anton Revický	...	34
10. kapitola		
Anton Radič	...	36
11. kapitola		
Anton Erber	...	38
12. kapitola		
Ján Baptista Horváth	...	44
Edičná poznámka	...	50
Použitá literatúra a pramene	...	51

Úvod

Myslenie je a odjakživa bolo prameňom pravej kultúrnej výšky a každého ľudského pokroku a snaženia. Zvlášť filozofické myslenie predstavuje reflexiu všetkého, čo sa týka ľudského života tak vnútorného ako aj vonkajšieho, jeho predstáv, vnímania, poznávania a chápania. Svet, ktorý vnímame ako svet zjavov, je súčasne aj predmetom skúmania nášho rozumu a veľkosť človeka sa javí predovšetkým v tom, že vie nazrieť aj do podstat vecí a vie ich obsiahnuť schopnosťou myslieť. Filozofia bola odjakživa základnou disciplínou univerzitného vzdelávania, a to jednak pre študentov artistickej fakulty, ako aj pre študentov teológie, práva i medicíny, pričom sa predpokladalo, že filozofické vzdelanie je základom štúdia a tvorí vstupnú bránu do propedeutiky aj ostatných vedných odborov. Výskum filozofických textov má preto nesporný význam.

Skúmanie dejín filozofického myslenia na Slovensku sa neobíde bez detailného pohľadu na trnavskú filozofickú školu, ktorá sa viaže k viac ako 140-ročnej existencii historickej Trnavskej univerzity. Práve trnavskí profesori boli tými, ktorí predovšetkým v 2. polovici 18. storočia pohotovo reagovali na súveké moderné filozofické myšlienky prenikajúce zo západoeurópskych vzdelávacích inštitúcií.

Trnavská filozofická škola a okolnosti výučby filozofie na historickej Trnavskej univerzite (1635-1777) vzbudila už v minulosti záujem v radoch filozofov, historikov, klasických filológov i teológov, pričom vznikli viaceré štúdie a preklady parciálnych častí z dostupných diel trnavských filozofov, prvé z nich môžeme datovať už do 1. polovice 20. storočia. Dosiaľ boli v tejto oblasti publikované:

SZENTIVÁNYI, Martin: Krátka a podivuhodná metóda v metafyzike. In: Filozofický zborník. Časopis filozofického odboru MS, 4, 1943, s. 102 – 114.

IVANČIČ, Ján: O jednote mysle a tela. In: Filozofický zborník. Časopis filozofického odboru MS, 5, 1944, s. 41 – 57. Preklad z Institutiones metaphysicae.

HORVÁTH, Ján Baptista: O pohybe. In: Filozofia, roč. 30, 1975, č. 2, s. 188 – 192.

REVICKÝ, Anton: O prirodzenom poznaní. In: Filozofia, roč. 30, 1975, č. 4, s. 450 – 456. Preklad z diela Elementa philosophiae rationalis seu Logica.

JASLINSKÝ, Andrej: O vedení. In: Filozofia, roč. 34, 1979, č. 4, 443 – 460. Preklad z diela Institutiones metaphysicae.

HORVÁTH, Ján Baptista: Objasnenie nedostatočnosti základov Kantovho diela Kritika čistého rozumu. In: Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení. Praha: Svoboda 1981, s. 284 – 291.

JASLINSKÝ, Andrej: O základe a schopnostiach ľudskej mysle. In: Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení. Praha: Svoboda 1981, s. 294 – 301. Preklad z diela Institutiones logicae.

KÉRY, František Borgia: Dissertatio physica de corpore generatim deque opposito eidem vacuo. Ukážka z diela In: Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení. Praha: Svoboda 1981, s. 276 – 281.

SZENTIVÁNYI, Martin: Dissertatio cosmographica seu De mundi systemate. /Sústava sveta - kozmologická štúdia. In: Slavica Slovaca, 2011, roč. 46, č. 3, s. 3 - 154.

Okrem týchto čiastkových prekladov existujú preklady len dvoch kompletných filozofických spisov Stoa vetus et nova od Jána Kaziho (preklad Daniel Škoviera)Trnava: Filozofická fakulta TU 2009.

SZENTIVÁNYI, Martin: Oeconomica philosophica. Tento spis, ktorý preložil M. Petráš, je iba v podobe rukopisu v Martine.

Na pôde Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave vznikli v poslednom desaťročí viaceré publikácie venujúce sa histórii filozofického myslenia v Trnave *História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite* (Trnava, 2012) a *Antológia z diel profesorov filozofie pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635 - 1777)* (Trnava 2016). Viaceré štúdie týkajúce sa profesorov filozofie obsahujú aj publikácie *Tyrnavia Erudita I a II*. 2017 a 2019.

Výskum trnavskej filozofickej školy determinuje predovšetkým faktor jazykovej nedostupnosti diela, keďže väčšina z nich je písaná v latinčine. Aj preto výskum v tejto oblasti nielen že nemôže byť ukončený, ale musí pokračovať predovšetkým v zmysle sprostredkovania prameňov. Pre bližšie objasnenie vplyvu trnavskej filozofickej školy a jej miesta v rámci dejín filozofie na Slovensku nám chýba syntetický rámec, ktorý by zlučoval historické poznatky o univerzite a jednotlivých profesorov spolu s ich filozofickým myslením a pedagogickou činnosťou. Determinantmi nášho chápania môžu byť zistenia, akým spôsobom určovala štruktúra vyučovania intelektuálne záujmy jednotlivých pedagógov, čo malo vplyv na zmenu tejto štruktúry a ako sa prejavovali tieto štruktúry vo formulácii nových stanovísk v oblasti metafyziky, fyziky či teórie poznania. Viacerí odborníci sa zhodujú, že filozofia na Trnavskej univerzite mala podobu tzv. školskej filozofie a zahŕňala nielen výučbu dnes typických filozofických vied ako metafyzika, logika či etika, ale aj fyziku, hoci tá sa ešte v tej

dobe vnímala ako špecifická disciplína v rámci filozofie. Na druhej strane sa v súčasnosti všeobecne akceptuje, že školská filozofia mala poskytnúť predpoklady pre štúdium teológie a je vyvstáva otázka, ako sa s takouto postupnosťou v minulosti vyrovnávali nezávislé filozofické skúmania, keďže v učebniciach jednotlivých profesorov vidíme aj zakomponovanie poznatkov z oblasti novovekej filozofie a kritické vyrovnávanie sa s nimi. V neposlednom rade je možné venovať osobitú pozornosť v súvislosti s členením a špecializáciou filozofických disciplín a tereziánskou reformou, priamo vyučovaniu filozofie na historickej trnavskej univerzite a osobnostiam, ktoré sa na tomto pedagogickom procese podieľali.

Predkladaný učebný text nadväzuje na publikácie Filozofickou fakultou Trnavskej univerzity po roku 2010. V rámci jednotlivých kapitol predstavuje okrem štvorlístka (A. Jaslinský, A. Revický, J. Ivančíč, J. B. Horváth) ďalších filozofov, ktorí pôsobili na historickej Trnavskej univerzite a ktorých viaceré zásadné publikácie sú dodnes prístupné v historických knižničných fondoch. Inovatívny spôsobom prezentuje ich prínos v dejinách filozofického myslenia na Slovensku, pričom uvádza aj bilingválne ukážky z ich najvýznamnejších diel. Študent má tak možnosť prepojiť teoretické vedomosti o danom autorovi priamo s pôvodným originálnym textom. Slovenský preklad má pomôcť pochopiť súvislosti. Učebný text sa dá tak využiť nielen na prednáškach z dejín filozofie, ale aj v rámci filozofických interpretačných seminárov.

autorka

1. kapitola

Martin Svätójánsky

Martin Svätójánsky (Szentiványi) patrí medzi popredných trnavských filozof prvej dekády. Pre toto obdobie je charakteristická scholastická špekulácia a prehĺbenie aristotelizmu vychádzajúceho z európskych nescholastických systémov. Vzhľadom na silný vplyv nariadení vychádzajúcich z *Ratio studiorum* vznikli ešte v čase založenia univerzity rozsiahle a detailné výklady Aristotelových diel. A hoci filozofické diela vychádzajúce v tomto období z trnavskej univerzitnej kníhtlačiarne nedisponujú potrebnou hĺbkou ani argumentačnou presvedčivosťou, spisbu liptovského rodáka Martina Svätójánskeho radíme k pozoruhodným počinom aj z pohľadu filozofie. Ide totiž o učenca a univerzitného profesora, ktorý sa nebojí zaujať stanovisko, hoci sa nemusí byť celkom totožné s väčšinovým názorom spoločnosti a obdobia, v ktorom žil.

Martin Svätójánsky sa narodil v Liptovskom Jáne v roku 1633. O dvadsať rokov neskôr vstúpil do Spoločnosti Ježišovej Leobene. V roku 1656 vyučoval v Trnave gramatiku v nižších triedach gymnázia. Nato dva roky študoval filozofiu na Viedenskej univerzite. Ako magister filozofie a slobodných umení neskôr znova vyučoval gramatiku v Trnave. Po vysviacke za kňaza v roku 1665 pôsobil ako profesor matematiky v košickom kolégiu, neskôr pôsobil vo Viedni. Striedavo pôsobil na univerzitách v Štajerskom Hradci, Viedni a Trnave a získaval cenné skúsenosti. Svojho času bol dekanom Filozofickej fakulty na historickej Trnavskej univerzite. Je o ňom známe, že mal vynikajúce pedagogické, organizačné a vedecké schopnosti. Pôsobil aj ako prefekt tlačiarne a ako cisársky cenzor kníh vytýčil jej vydavateľský program, ktorý zabezpečoval tlač kníh pre všetky spoločenské vrstvy. V roku 1690 vydal katalóg univerzitnej knižnice, ktorý obsahoval údaje o 5331 knihách. Okrem toho vydávala kalendáre aj vedeckú ročenku *Ephemerides*. Sám tlačou vydal 56 literárnych a vedeckých diel. Pod pseudonymom *Astrophilus* prispieval aj do vyššie zmienených kalendárov či ročeniek. Jeho vedecké dielo môžeme právom považovať za priekopnícke v rámci encyklopedického žánru na Slovensku. K tým najvýznamnejším patrí súhrn encyklopedických informácií pod názvom *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea*, ktoré vychádzalo v rokoch 1689 – 1705. Dielo prináša poznatky z rozmanitých vied. Z filozofického pohľadu bolo napísané na aristotelovsko-scholastickom základe, hoci sa v ňom Svätójánsky zbavuje jednak anachronickej formy a taktiež sa neodvoláva na hierarchiu hodnôt. Práca disponuje

prehľadným členením bez zbytočných atomizujúcich sylogizmov. V tomto bode akoby Svätójánsky predstihol svoju dobu a trnavských filozofov z tretieho obdobia na historickej Trnavskej univerzite. V logike náš autor nasleduje aristotelovskú tradíciu ako sme svedkami u prevažnej väčšinu autorov 17. a 18. storočia zaoberajúcich sa touto oblasťou filozofie.

Celkovo Svätójánskeho dielo prezentuje vznik nového systematického encyklopedického úsilia a mravčieho výskumu, ktorý bol v jeho dobe v slovenskom milieu ojedinelý. Vďaka jeho vycibrenému talentu sa v jeho dielach anticipuje obsahové zameranie a vedecký prístup nasledujúcich období.

Ukážka:

Martinus Szentiványi: *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea. Disertatio prima. De scientiis in genere*. Tyrnaviae: Typis Academicis, 1709, s. 1 – 3.¹

§ I. Quid nominis et rei sit scientia humana. Numerus 1.

Sermo nobis hic est de scientia humana, non angelica aut divina. Est autem varia humanae scientiae acceptatio. Primo enim accipitur nomen scientiae humanae *latissime* pro quacunque cognitione iudicativa humana, cuiuscunque tandem obiecti in universum, humanitus scibilis. Secundo paulo *strictius* pro qualibet cognitione evidenti, sive illa ex solis terminis bene penetratis habeatur, sive per discursum acquiratur. Quo pacto scientia accepta excludit omnem cognitionem obscuram et inevidentem, cuiusmodi sunt fides et opinio. Tertio scientia sumitur pro quacunque cognitione iudicativa per discursum acquisita, sive evidenti, sive obscura, sive certa, sive incerta, sive probabili, sive improbabili. Quarto scientia sumitur *magis stricte*, pro sola notitia seu cognitione iudicativa evidenti acquisita per discursum evidentem, seu demonstrativum. Quinto scientia *strictissime* usurpatur pro cognitione iudicativa et demonstrativa, non quomodocunque, sed per propriam et immediatam causam sui obiecti et quidem necessarij, non contingentis.

Numerus 2. Varia autem est scientiarum enumeratio et divisio. Nos eas dividemus in quinque classes seu facultates (eo modo, quo in academiis bene formati solent, aut certe deberent tractari) nempe in theologiam, philosophiam, iurisprudentiam, medicinam et artisticam. Ad has siquidem quinque facultates, omnes omnino scientiae, optime reducuntur.

Numerus 3. Et theologia quidem, primam facultatem in academiis constituens, rursus quadrifariam dividitur, nempe: 1. In *positivam* seu *scripturasticam*, cuius munus est, scripturam

---

¹ Edícia latinského textu a slovenský preklad Zavorský, Svorad: Martin Sentiváni – Dissertatio cosmographica seu De mundi systemate. Sústava sveta. Kozmologická štúdia. In: *Slavica Slovaca*, roč. 46, č. 3, 2011.

sacram exponere, interpretari ac explanare. 2. In *scholasticam* sive *speculativam*, quae argumentis et ratiocinationibus disputando conatur tum dogmata fidei confirmare et stabilire ac illustrare. Tum alias veritates sive theologicas, sive philosophicas et naturales, in quantum hae theologicas subserviunt materiis, explicare et notificare. 3. In *moralem*, quae generaliter tractat ea, quae ad mores hominum in ordine ad finem supernaturalem eorum, spectantes, honestos pravosque pertinent et illos quidem exercere, hos vero vitare docet. 4. In *theologiam polemicam* seu *controversam*, quae dogmata fidei tuetur et propugnat contra errores oppositos gentilium seu paganorum, Iudaeorum, Machometanorum, schismaticorum et omnium haereticorum ac sectariorum falsasque, eorum opiniones oppugnat et evertit. 5. In *theologiam asceticam*, quae specialiter tractat de perfectione christiana, prout ea in hac vita consequibilis est.

Numerus 4. Secundam *facultatem* ordine naturae sibi vindicat *philosophia*. Quae est rerum naturalium cognitio et scientia. Cuius partes sunt: logica, physica, metaphysica, mathesis et ethica. Logica est scientia operationes mentis seu intellectiones dirigens, deque illis, quatenus sunt dirigibiles, tractans. *Physica* est scientia naturam et proprietates omnium rerum naturalium exponens et investigans, omniumque effectuum naturalium, naturalem causam assignans. *Metaphysica* autem est scientia, quae versatur circa rerum essentias. *Mathematica* vero, quae versatur circa quantitatem in abstracto, eamque tam continuam, quam discretam. *Ethica* est scientia dirigens actiones voluntatis eo modo, quo logica est scientia dirigens operationes intellectus, tractatque, de ultimo fine hominis naturali et bonis ac malis moribus, ut sunt dictamini rectae rationis conformes vel diffformes et illos exercendos, hos vero cavendos docet.

Numerus 5. Iurisprudentia est doctrina legum et praeceptorum, earumque peritia. *Medica* est scientia, quae versatur circa valetudinem corporis humani, vel conservandam, vel restituendam. Singulae autem hae scientiae rursus in alias sibi subordinatas subdividuntur scientias. Postremo artistica facultas, continet sub se septem liberales artes, quae sunt: *grammatica, rhetorica, dialectica, arithmetica vulgaris, geometria, musica et astrologia communis*. Quas limitationes ideo addo, quia dialectica plenior est ipsa logica, quae spectat ad philosophiam, arithmetica quoque, uti et musica et geometria ac astrologia subtilior, sunt partes scientiae mathematicae.

Martin Svätójánsky: *Rozmanitejšie a znamenitejšie zaujímavosti rozličných vied. Prvá dizertácia o vedách vo všeobecnosti*. Trnava: Akademická tlačiareň, 1709, s. 1 – 3.

§ I. Čo predstavuje ľudská učenosť podľa pomenovania a podstaty. 1. časť.

Rozhovor tu vedieme o vedomosti ľudskej, nie anjelskej alebo božskej. Jestvuje však rozličné chápanie ľudskej učenosti. V prvom rade sa označenie ľudskej učenosti vníma veľmi zoširoka ako akékoľvek možné ľudské poznávanie, ktoréhokoľvek predmetu, ktorý sa dá vo všeobecnosti ľudsky spoznať. Po druhé o čosi striktnjšie sa pod ľudskou učenosťou rozumie akákoľvek evidentná vedomosť alebo taká, ktorú je možné správne poňať na základe jednotlivých termínov alebo ktorá sa získava prostredníctvom výkladu. Tým spôsobom prijaté poznanie vylučuje všetky temné a nejasné poznanie, ako je viera a názor. Po tretie sa učenosť vníma ako akékoľvek poznanie či zrejmé, alebo nejasné, isté, alebo neisté, pravdepodobné, alebo nepravdepodobné. Striktnjšie sa vedomosť posudzuje po štvrté ako evidentná znalosť vedomostí alebo vedomostí získaná prostredníctvom jasného výkladu alebo ukážky. Najprísnejšie piate vnímanie učenosti presadzuje názor, že ide o evidentnú alebo jasnú znalosť získanú nie akýmkoľvek spôsobom, ale prostredníctvom vlastnej a bezprostrednej príčiny predmetu avšak nie nevyhnutného ale podmieneného.

2. časť. Rozmanitý je aj výpočet a rozdelenie vied. My ich delíme do piatich tried alebo fakúlt (takým spôsobom, akým sa zvyknú správne učiť na univerzitách alebo ako sa majú jednoznačne posudzovať), a síce na teológiu, filozofiu, súdnicstvo, medicínu a artistiku. Totiž na týchto päť fakúlt sa všetky vedy dajú najlepšie úplne zredukovať.

Odporúčaná literatúra:

Démuth, Andrej: História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. In: *História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite*. Trnava: FF TU v Trnave, 2012, s. 7 – 12.

Drimaj, Marek: Významné osobnosti filozofie na historickej Trnavskej univerzite. In: *História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite*. Trnava: FF TU v Trnave, 2012, s. 13 – 30.

Kišoňová, Renáta: Počiatky filozofie na historickej a obnovenej Trnavskej univerzite. In: *História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite*. Trnava: FF TU v Trnave, 2012, s. 93 – 111.

Sipekiová, Nicol – Hlavatá, Veronika: In: *Tyrnavia erudita*. Trnava: Mesto Trnava – FF TU v Trnave, s. 37 – 44.

Zavarský, Svorad: Martin Sentiváni – Dissertatio cosmographica seu De mundi systemate. Sústava sveta. Kozmologická štúdia. In: *Slavica Slovaca*, roč. 46, č. 3, 2011, 154 s.

2. kapitola

Vavrinec Tapolčáni

Vavrinec Tapolčáni sa narodil 26.7.1669 v Ružindole v okrese Trnava. Pôsobil ako univerzitný profesor, filozof, teológ.

Ako chovanec Pázmanea študoval filozofiu na univerzite vo Viedni, kde 26.9.1690 vstúpil do Spoločnosti Ježišovej a absolvoval tam i noviciát (1691 – 1692). Ako magister filozofie a slobodných umení vyučoval gramatiku a spoločenské náuky na rehoľných gymnáziách v Košiciach (1693), Jágri (1694), Trenčíne (1695), Trnave (1696, tam bol aj rektorom seminára) a v Skalici (1697). Teológiu študoval na univerzite v Štajerskom Hradci (1698 – 1701), tretiu probáciu si robil v Rábe (1702). Potom prednášal etiku na univerzite v Štajerskom Hradci (1703), filozofiu, apologetiku a kazuistiku, teológiu a kánonické právo v Trnave (1704 – 1729), kde pôsobil aj ako dekan filozofickej fakulty (1709 – 1710), zástupca kancelára (1712 – 1714), kancelár (1722 – 1727) a rektor univerzity (1719 – 1721 a 1729). Od r. 1705 profes so štyrmi sľubmi. Bol znalcom cirkevného práva, autorom viacerých filozofických, etických, náboženských a právnych spisov. Ako jeden z prvých v Uhorsku sa zaoberal otázkami meteorológie a hydrológie. Patril k stúpencom tomizmu, v rozprave o prírodných veciach (1706) polemizoval s princípmi Descartovej filozofie. Počas života vydal viaceré zaujímavé diela. Počas svojho pôsobenia publikoval Tapolčáni viaceré pozoruhodné publikácie z oblasti filozofie. Vavrinec Tapolčáni zomrel 3. septembra 1729 v Trnave.

Ukážka:

Meteorita rationibus et experientis physicis (Meteority vysvetlené prirodzenými dôvodmi, Viedeň 1690); Duodena conclusionum animasticaricum questionibus curiosis illustrata (Dvanásť duchovných záverov ozdobených zaujímavými otázkami, Trnava 1706); Academicus ens naturale per questiones philosophicas compendiose controvertens 1-3 (Vedec vysvetľuje prirodzené súcno filozofickými otázkami, Trnava 1706); Animastica (Náuka o duši, Trnava 1706); Axiomata christiano politica discursibus ethicis e Senaecae Cordubensis philosophi operibus illustrata (Kresťansko-politické pojmy vysvetľované etickými dôvodmi vybranými zo Senecových diel, Trnava 1706); Pax christiana opere et doctrina lucens... (Kresťanský mier žiariaci učením a skutkom, Trnava 1717); Az igaz hitnek és csalatkozható reguláiról való munkácska (Dielko o pravdivých a falošných zásadách viery, Trnava

1724); *Theses theologicae de peccatis, gratia et merito theologicae de Deo uno et trino* (Teologické tézy o hriechoch, milosti, zásluhách a o Bohu jedinom v troch osobách, Trnava 1727); *Centuria casuum ex academicis qua decretalibus...* 1—2 (Stovka prípadov..., Viedeň 1728).

Odporúčaná literatúra:

Paštéka, Július: *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000.

3. kapitola

František Borgia Kéri

V 18. storočí prenikajú do filozofie pod vplyvom kartezianizmu špecifické črty, ktoré modifikujú aristotelovsko-tomistickú líniu a majú tak vplyv na novovekú filozofiu. Za priameho sprostredkovateľa týchto myšlienok môžeme považovať mechanický materializmus. Novodobé idey sa azda najväčšmi prejavili v diele Františka Borgiu Kériho. Narodil sa v roku 1702 v maďarskom meste Kenézlo. PO skončení štúdia filozofie a teológie pôsobil ako profesor v Skalici, vo Viedni, v Budíne, Košiciach a od roku 1735 ako profesor matematiky v Trnave. Zaujíma popredné miesto v dejinách uhorskej filozofie, pričom sa však vedecky neobmedzil len na filozofiu, ale venoval sa aj astronómii, matematike a fyzike. Konštruoval astronomické prístroje, hodiny a teleskopy, pri čom získaval cenné skúsenosti z ďalších vedných odborov. Je autorom viacerých diel z oblasti fyziky, taktiež rozvíja zaujímavé gnozeologické úvahy. Zavrhol subjektívny idealizmus a agnosticizmus a preferuje kritický realizmus. Jeho diela zrkadlili vysokú vedeckú úroveň vtedajšieho skúmania najdôležitejších vedeckých javov či problémov. Náš autor poznal výborne fyziku Reného Descartesa a Isaaca Newtona, pričom patril k Descartesovým stúpencom v popieraní existencie vákuu.

František Borgia Kéri položil na trnavskej univerzitnej pôde základy pre zrod novej, veľmi plodnej generácie profesorov filozofie. Predovšetkým jeho výpovede týkajúce sa gnozeologizmu sa stali základom pre noetické myslenie mladšej generácie, ktorá na týchto základoch vybudovala kritickú racionalistickú koncepciu vrodenej ideí a neskoršiu Kantovu kritickú transcendentálnu gnozeológiu.

Ukážka:

Franciscus Borgia Kéri: *Dissertatio physica de causis motuum in corporibus*. Tyrnaviae: Typis Academicis, 1754. s. 125 – 134.

§ V. De vi atollente liquores in tubulis

132. Obvia et vix attentione digna res videri possit ascensus liquoris in angustissimis tubulis, quos idcirco capillares vulgo dicimus, ea vero in effectibus naturalibus motuque corporum et latissime porrigitur et explicatu est difficillima. Quodsi angustissimae cavitatis tubulum

vitreum utraque parte apertum in aquam mergas, altius aliquanto in tubulo vitreo aquam attoli videbis ac eius sit superficies extra tubulum eoque altius, quo cavitas tubuli angustior fuerit.

133. Quaeritur iam, quaenam sit ascensus istius causa vontra naturam gravitatis liquidi? Multae ad quaesitum excogitatae sunt responsiones, nulla tamen, quae dubium omne excludat, quippe experimenta quam plurima eo in genere a viris rerum physicarum peritis instituta ita inter se diversa sunt, ut quantum experimentum unum, aliudve hypothesim quampiam adiuvat, tantundem reliqua ruinet.

134. Nec inanis profecto hic est conatus investigandi causa phaenomeni istius, causa enim hac liquido comperta, plurimae res explicatu modo difficiles exponi quam promptissime valerent, quis enim quotidie non videt liquores ascendere in corporibus contra indolem gravitatis propriae? Ita spongia, sacharum, suber caeteraque eiusmodi corpora porulis quampluris praedita si parte una aquae intingantur, ceu propriae gravitatis oblitus humor prorumpit sursum celerrime, quae certe corpora spectari possunt velut ex innumeris tubulis capillaribus nexu quopiam inter se coniunctis constituta.

135. Eodem hoc artificio videtur natura prospexisse plantis et arboribus, quarum radices et fibrae habent se ad instar tubulorum capillarum, per quos humor nutritius ad summum usque verticem pervadit. Videamus primum quaenam singularia hoc in genere experimenta detexta sint, quaenam deinde ad explicandum excogitatae rationes, postremo quid nobis de re tota dicendum videatur.

136. Primo: Mergatur tubulus capillaris liquido cuicumque solo excepto hydrargyro, videbitur in cavitate tubuli attolli aliquantum liquor ultra superficiem externam liquidi, quodsi dein tubulus eximatur, haerebit nihilominus suspensus liquor ad priorem altitudinem, id quod observatu maxime pronum in tubulis vitreis aquae coloratae immersis. Si tamen tubulli illi non nimium sint antiqui, nam in veteribus vix aliquantum liquor attollitur.

Secundo: Ascensus hic liquidi in tubulis capillaribus perinde se habet seu tubulus frigidus, seu calidus, seu interne siccus, seu humidus fuerit, seu profunde mergatur in aquam, sive tantum superficiem contingat.

Tertio: Ascensus liquidi in huiusmodi tubulo eo maior est, quo cavitatem habuerit angustiozem, ita si in tubulo quopiam liquor attollitur ad decem lineas, in duplo angustiori attollitur ad lineas viginti et sic de aliis, proindeque ascensus liquidorum in tubulis capillaribus habent se in ratione diametrorum inversa.

Quarto: Seu tubulus liquido mersus perpendiculariter erigatur, seu oblique sit inflexus, ad eandem tamen altitudinem perpendiculararem liquor assurgit. Si vero tubulus liquido exemptus ad horizontalem situm inclinetur, liquor in medium tubuli se recipit aere utrumque tubuli extremum occupante.

Quinto: Si duo aequalis diametri, sed longitudinis multum inaequalis tubuli in liquidum mergantur, aequaliter fieri ascensum plerique docent cum Nolletto at Musschenbroek ex propria observatione altius aliquanto liquorem in longiori tubulo attolli testatur; quamvis ascensus nec sit in ratione altitudinum, nec multum dispar.

Sexto: Si per exteriorem tubuli superficiem gutta in imum defluat, ubi primum foramellum inferius contigerit, illico sursum abripitur ad eandem altitudinem, ad quam in tubulo liquor attolli consuevit.

Septimo: Si tubuli pars superior perfecte occlusa fuerit, ut aer egredi nequeat, liquor non ascendit in tubulo immerso, at vero si liquor iam ascendit, quamvis dein occludatur foramen superius, suspensus tamen manet.

Octavo: Liquores in tubulis non aequaliter ascendunt, quin imo neque ascendunt in ratione gravitatum inversa, ita spiritus nitri, aqua vulgaris, spiritus salis ammoniaci, licet graviora multo, quam spiritus vini purissimus, vel oleum raparum, tamen his altius longe in tubulis ascendunt.

Nono: Hydrargirum non modo attolitur in tubullis, verum etiam infra superficiem externi aliquanto deprimitur, idem in metallis liquefactis stanno et plumbo experum se affirmat Nolletus.

Decimo: Si liquor ita assurgat in tubulo, ut crebris aeris bullulis intercipiatur, ascendit ad insignem altitudinem, si tamen extremas ima tubuli liquido eximatur, sensim descendit humor.

Slovenský preklad:

František Borgia Kéri: Fyzikálna dizertácia o príčinách pohybov v telesách. Trnava: Akademická tlačiareň, 1754, s. 125 -134.

§ V. Sila zdvíhajúca kvapaliny v tubách.

Mohlo by sa zdať, že taká obyčajná vec, akou je vzostup tekutiny v tenkých tubách, ktoré ľudovo nazývame aj kapilármi, si zasluhuje pozornosť. Pravdou ale je, že v prirodzených účinkoch a pohybe telies sa vyskytuje veľmi často a je veľmi ťažké ju vysvetliť. Ak ponoríš do vody veľmi úzku sklenenú trubicu otvorenú na oboch stranách dutiny, spozoruješ, že voda je v sklenenej trubici zdvihnutá o niečo vyššie, a čím je trubica vyššia, tým je dutina trubice užšia.

Odporúčaná literatúra:

Démuth, Andrej – Karabová, Katarína: K tézám z logiky, všeobecnej filozofie, špeciálnej prírodnej filozofie, metafyziky a anamastiky obsiahnutým v básnickom diele Františka Babaia Ungariae Reges. In: Antológia z diel profesorov pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635 – 1777). Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2016, s. 10 – 31.

Drimaj, Marek: Významné osobnosti filozofie na historickej Trnavskej univerzite. In: História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Trnava: FF TU v Trnave, 2012, s. 13 – 30.

Kišoňová, Renáta: Počiatky filozofie na historickej a obnovenj Trnavskej univerzite. In: História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Trnava: FF TU v Trnave, 2012, s. 93 – 111.

4. kapitola

Ján Kazi

Ján Kazi sa narodil 8.9.1686 v Leviciach. Pôsobil ako univerzitný profesor a filozof. Do Spoločnosti Ježišovej vstúpil 27.10.1701 vo Viedni, noviciát si robil v Tmavé a vo Viedni (1702-1703). Rok vyučoval na gymnáziu v Leobene (1704), filozofiu študoval na univerzite vo Viedni (1705-1707). Ako magister vyučoval gramatiku a humanitné náuky na kolégiách v Rábe (1708), v Šoprone (1709), kde bol aj prézesom konviktu, a v Tmavé, kde zároveň študoval teológiu (1710-1711). V štúdiu pokračoval na univerzite v Štajerskom Hradci (1712-1714). Tretiu probáciu si robil v Judenburgu (1715). Získal doktoráty teológie a filozofie. Pôsobil v Tmavé ako profesor filozofie a etiky (1716-1719), v Štajerskom Hradci ako profesor filozofie a morálky (1720 – 1722), opäť v Tmavé ako profesor teológie, dekan filozofickej a teologickej fakulty (1723 – 1731), v Bratislave ako rektor kolégia, napokon v Trnave ako kancelár univerzity (1735, 1737, 1738, 1741). Bol tiež tlačovým cenzorom, rektorom univerzity (1736, 1738, 1742-1743), správcom seminára a riaditeľom akademickej tlačiarne (1736-1759). Od r. 1720 profes so štyrmi sľubmi. Zomrel 6. mája 1759.

Písal najmä teologickú a polemickú literatúru, ktorá väčšinou zostala v rukopisoch. V rámci filozofie prednášal aj fyziku, vydal rozpravu o prírodovedných problémoch s dodatkom o duši. V nadväznosti na dielo Mikuláša Ištvánfiho o uhorských dejinách spracoval obdobie vlády Ferdinanda I. a Maximiliána I., vydal oslavnú prácu na Eugena Savojského s dodatkom o najlepších formách vlády. Publikované diela: *Stoa vetus et nova* (Náuka stoikov stará i nová, Trnava 1710); *Brevis commentarius rerum in Hungaria, Croatia et Transylvania...* 1-2 (Krátky komentár k udalostiam v Uhorsku, Chorvátsku a Sedmohradsku, Trnava 1718 – 1719); *Magnus pacis vindex seu Eugenius dux Sabaudiae...* (Veľký obhajca mieru Eugen Savojský, Trnava 1720); *Mercurius austriacus sive memorabilia Austriae superioribus annis gesta* (Rakúsky Merkúr alebo pamätihodnosti Rakúska z posledných rokov, Trnava 1720); *Questio physica seriocuriosa pleraque de anima...* (Seriózne i zvedavé otázky o duši, Trnava 1720); *Ultimum mundi quadriennium* (Posledné štvorročie vo svete, Trnava 1725); *Magnus pietatis et scientiae auctor d. Ignatius de Loyola* (Veľký autor zbožnosti a vedy Ignác z Loyoly, Trnava 1727); *Tractatus theologicus* (Teologický traktát, Trnava 1727); *Mors d. Ignatii de Loyola* (Smrť Ignáca z Loyoly, Trnava 1728); *Compendium biblicum; Enthymena Lutheranis oppositum* (Dôkazy z Biblie proti luteránom, rkp.).

Ukážka:

Joannes Kazi: *Stoa vetus et nova*. Tyrnaviae: Typis Academicis, 1710. Praefatio.

Novit Stoicus, animum vilem in corpore omnibus circumfluente esse gladium plumbeum in vagina aurea: ad animi itaque cultum sese, quantus quantus est, confert. Nec voluptates, ut quae Hypani fluvio, in fonte dulci, dein vero amaro colludunt, nec ventos honorum, nec Plutum in volubili fortunae sinu nutritum sectatur. Si virtutis meritum, fortunam uti vocant, auream evocet, aut contra livor rem omnem ipsamque adeo vitam in novaculae acie constituat, pari excipit vultu. An non hoc est rerum naturas vere, sapienter et ex aequo aestimare? Philosophiam ergo Philosophis offerimus, in qua vos ipsos contemplari possitis, felices, quod Philosophiam hanc septemplici Aiakis scuto firmiorem in haec tempora attuleritis, quibus soli Stoici non ingemiscunt.

Slovenský preklad:

Stoik vie, že v tele, hoci má všetkého nadostač, býva bezcenný duch, olovený meč v zlatej pošve. Preto sa bez ohľadu na dôležitosť svojho postavenia zameriava na zušľachtovanie ducha. A tak sa neženie za pôžitkami, lebo tie sú ako rieka Hypanis, ktorej voda je pri prameni sladká, no potom spochňuje sa s horkou. Neženie sa ani za verejnými funkciami, lebo sú nestále ako vietor, ani za bôžikom bohatstva Plutom, lebo toho odročila na svojich prsiach vrtkavá šťastena. Ak by aj privolal tú takzvanú zlatú šťastenu sťa zaslúženú odmenu pre svoju cnosť, alebo naopak, keby ho závišť obrala o všetko imanie, ba aj jeho holý život by takto postavila na ostrie noža, oboje prijme s rovnakým výrazom na tvári. Či toto neznamená hodnotiť veci v ich podstate správne, múdro a nepredpojata? Filozofom teda ponúkame Filozofiu, aby ste v nej mohli uvažovať sami o sebe. Vy ste šťastní ľudia, pretože ste túto filozofiu, čo je pevnejšia ako sedemvrstvový Ajantov štít, priniesli do našich čias, do čias, v ktorých jedine stoici nebedákajú.²

Odporúčaná literatúra:

Paštéka, Július: *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000.

Škoviera, Daniel: *Stoa vetus et nova*. Trnava: Filozofická fakulta, 2009.

---

² Edícia a preklad latinského textu: Škoviera, Daniel: *Stoa vetus et nova*. Trnava: Filozofická fakulta, 2009.

5. kapitola

Michal Lipšic

Michal Lipšic sa narodil 17.9.1703 v Mosonmagyaróvári, dnešné Maďarsko. Pôsobil ako univerzitný profesor, matematik, filozof. Do Spoločnosti Ježišovej vstúpil 14.10.1720 v Trnave, kde si robil i noviciát a na tamojšom kolégiu vyučoval jazyky (1721-1723). Filozofiu a matematiku študoval na univerzite vo Viedni (1724—1727).

Potom vyučoval jazyky a rétoriku na gymnáziách v Trnave (1728-1729) a v Rábe (1730). Teológiu vyštudoval na univerzite v Štajerskom Hradci (1731-1735), tretiu probáciu si robil v Judenburgu (1736). Získal doktorát filozofie a teológie. Postupne pôsobil v týchto funkciách: profesor matematiky v Kluži (1737), profesor filozofie a matematiky na univerzite v Košiciach (1738-1741), profesor kontro- verzistiky v Jágri (1742), profesor matematiky na univerzite v Trnave (1743-1745), profesor kazuistiky v Budíne (1746) a v Jágri (1747), profesor kánonického práva v Trnave (1748), profesor teológie Svätého písma v Záhrebe (1749-1751) a v Rábe (1752), študijný prefekt a hospodár domu v Bratislave (1753), študijný prefekt a svedník v Šoprone (1754 – 1755, 1761), študijný prefekt v Rábe (1756-1760), riaditeľ konviktu v Šoprone (1761) a v Rábe (1762-1765).

Od r. 1738 profes so štyrmi sľubmi. Ako prvý na Slovensku uviedol na pôdu fyziky Descarta a Newtona. Uznával Newtona, ktorý správnejšie uvažoval o pohybe, gravitácii a ďalších špecifických problémoch; v súlade s Descartom vysvetľoval gravitáciu tlakom čistočiek éteru. V práci o základoch astronómie jednoznačne zamietol Ptolemaiov systém, Koperníkovo učenie však prijal len ako hypotézu, prihlásil sa k sústave Tycha de Brahe. Je autorom prvej učebnice algebry v Uhorsku, obsahujúcej základné poznatky. Tlačou vyšli aj dva jeho promočné prejavy. Michal Lipšic zomrel 23.8.1765 maďarskom meste Ráb.

Ukážka:

Algebra seu analysis speciosa... (Algebra alebo špeciálna analýza..., Košice 1738); *Statica de varietate, ac proprietatibus motus naturalis et artificialis, cum methodo erigendi machinas, eisque utendi* (Náuka o rôznosti a vlastnostiach prirodzeného a umelého pohybu, s návodom výroby strojov a ich používania, Košice 1740); *Poeta christianus...* (Kresťanský básnik, Košice 1740); *Hungaria coelestis astronómiám et chronológiám in synopsi complectens* (Nebeské Uhorsko obsahujúce porovnanie astronómie a chronológie, Košice 1741); *Causae forenses* (Súdne prípady, Košice 1741).

Odporúčaná literatúra:

Drimaj, M.: Významné osobnosti filozofie na historickej Trnavskej univerzite. In: História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2012.

Ďurček, K.: Filozofická činnosť na bývalej Katolíckej univerzite v Trnave, na Slovensku. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1935.

Paštéka, Július: *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000.

6. kapitola

Andrej Adáni

Andrej Adáni sa narodil 27.12.1715 maďarskom meste Mezô Tárkány. Zomrel 12.12.1795 v Ostrihome. Pôsobil ako fyzik a univerzitný profesor.

Do Spoločnosti Ježišovej vstúpil 17.10.1734 v Trenčíne, kde si vykonal aj noviciát (1735-1736). Pred štúdiom filozofie v Štajerskom Hradci (1738-1740) pôsobil v kolégiu v Skalici ako vychovávateľ (1737). R. 1741 vyučoval gramatiku v Päťkostolí, v Košiciach zasa rétoriku a poetiku (1742-1743), viedol aj mariánsku kongregáciu. Teológiu študoval v Trnave (1744-1747), kde získal doktorát filozofie. R. 1749 si v Banskej Bystrici vykonal tretiu probáciu. Na jezuitskej rehoľnej škole v Rábe vyučoval latinčinu, viedol kongregácie a kroniku domu (1750-1752). Od 2.2.1752 profes so štyrmi sľubmi. V r. 1753-1755 pôsobil na Trnavskej univerzite ako profesor fyziky, etiky, filozofie, kazateľ a spovedník. Potom ako kazateľ, Spirituál, duchovný radca a spovedník vo Veľkom Varadíne (1756), Baia-Mare (1757), Targu Muresi (1758) a v Užhorode (1759). V r. 1760-1762 prednášal na Trnavskej univerzite teológiu, bol študijným prefektom a spovedníkom, neskôr prednášal teológiu v Stoličnom Belehrade (1766-1773). Bol autorom jednej z prvých hodnotných vysokoškolských učebníc *Institutiones physicae generalis* (Základy všeobecnej fyziky, Trnava 1744), ktorou spolu s profesormi Trnavskej univerzity podnietil pokrok vo vyučovaní fyziky. Písal aj príležitostné oslavné básne, veršované dejiny Uhorska, dejiny košických jezuitov. — Knižne vydané diela: *Philosophiae generalis pars prima, seu physica generalis* (Prvá časť všeobecnej filozofie, alebo všeobecná fyzika, Trnava 1755); *Ode ad primum lapidem gymnasii Strigoniensis, cum infundamenta dimitteretur* (Oslavná reč pri položení základného kameňa ostrihomského gymnázia, Budín 1779); *Initia Cassoviensis Societatis Iesu ab anno 1601 ad annum circiter 1640* (Počiatky Spoločnosti Ježišovej v Košiciach od roku 1601 asi do roku 1640, Košice 1742).

Ukážka:

Verum quaeres: quid phaenomeni, experimenti ac experientiae nomine veniat? Ut horum terminorum notiones apud physicos adeo frequentium constant, R. *phaenomenon* si largiore significato sumatur, denotat omne illud, quod in corporibus naturalibus sensu sive uno, sive

pluribus percipitur. Idem enim hoc vocabulum significat, quod *apparentia*. Hinc omnes situs, motus, mutationes et actiones corporum, quae sensibus observantur uno aut pluribus, phaenomena dici possunt. Si vero inter illa, quae in corporibus observamus, aliquod discrimen facere velimus, vocemque *phaenomenon* arctiore significato cum physicis accipiamus; *phaenomena* dicemus illa, quae in rebus naturalibus fieri, nullo artis aut humanae industriae subsidio interveniente, sed a natura sibi relicta sensibus percipimus. Huiusmodi sunt: ortus, occasus siderum, eclipses, incrementa et decrementa lunae, corporum in aere sibi relictorum versus centrum terrae lapsus aliaque huiusmodi. *Experimenta* vocantur, quae in rebus naturalibus fieri sensibus percipimus accedente ad causas naturales industria humana. Huius generis sunt illa, quae diversorum instrumentorum usu a physicis in collegiis exhiberi non sine voluptate spectatorum assolent. *Experientia* denique est notitia per observationes phaenomenorum et experimentorum comparata.

Slovenský preklad:

Pýtaš sa však, čo sa myslí pod pojmom fenomén, experiment alebo skúsenosť? Aby sa pojmy týchto termínov u fyzikov do tej miery rozšírených zhodovali, odpovedám takto, *fenomén*, ak sa chápe v širšom zmysle, označuje všetko to, čo sa dá vnímať v prírodných prvkoch buď jedným alebo viacerými zmyslami. Toto isté totiž označuje aj slovo, čo *jav*. Preto sa môžu nazvať fenoménmi všetky polohy, pohyby, premeny a činnosti telies, ktoré sa pozorujú zmyslami, jedným alebo viacerými. Ak by sme však chceli urobiť medzi tými, ktoré pozorujeme zmyslami, nejaký rozdiel, a prijali by sme výraz fenomén v užšom zmysle spolu s fyzikmi, fenoménmi potom nazveme to, čo sa deje v prírodných javoch, bez príspevia ľudskej zručnosti alebo úsilia, ale robí ich príroda ponechaná na samu seba a my ich vnímame zmyslami od ostatnej prírody. Takéhoto druhu sú: východ a západ hviezd, zatmenia, rast a zmenšovanie mesiaca, klesanie telies ponechaných vo vzduchu k stredu zeme a iné tohto druhu. *Pokusmi* sa nazývajú tie, ktoré poznávame zmyslami, že sa dejú v prírodných veciach s príspevom ľudskeho úsilia vzhľadom k prirodzeným okolnostiam. Tohto druhu sú tie, ktoré sa zvyknú vykonávať s využitím rozličných prístrojov fyzikmi v kolégiách a poskytujú zábavu prizeraajúcim sa divákovi. A napokon *skúsenosť* je znalosť získaná pozorovaním javov a pokusov.

Odporúčaná literatúra:

Démuth, A. (ed.): História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012.

Démuth, A.: Filozofické aspekty dejín vedy. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2013.

Drimaj, M.: Významné osobnosti filozofie na historickej Trnavskej univerzite. In: História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2012.

Ďurček, K.: Filozofická činnosť na bývalej Katolíckej univerzite v Trnave, na Slovensku. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1935.

Paštéka, Július: *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000.

7. kapitola

Ján Ivančič

Ján Ivančič sa narodil 25.11.1722 v Komárne. Pôsobil ako teológ, filozof, archidiakon. Študoval na gymnáziu v Komárne, 17.10.1740 vstúpil v Stoličnom Belehrade do Spoločnosti Ježišovej, noviciát absolvoval v Trenčíne (1741-1742). Filozofiu študoval na univerzite v Košiciach (1743-1745), matematiku na univerzite vo Viedni (1748-1749), teológiu na univerzite v Trnave (1750-1754). Rok pôsobil v Komárne ako kazateľ (1755), na Trnavskej univerzite prednášal filozofiu a fyziku (1756-1760), vo Viedni pôsobil ako profesor teológie a špirituál Pázmanea (1761-1770), v Trnave ako študijný prefekt (1771-1773). Po rozpustení rehole zostal rok v Trnave. R. 1774 sa stal ostrihomským kanonikom a titulárnym siklóšskym opátom, v r. 1775-1777 rektorom seminára, r. 1780 hontianskym archidiakonom. Získal doktorát filozofie a teológie. Od r. 1758 profes so štyrmi slávnostnými sľubmi. Bol autorom náboženských a teologických prác, ale venoval sa prevažne filozofii. Riešil tradičnú scholastickú problematiku - duch a hmota, ich vzťah, existencia Boha a duchovných bytostí. Pokúšal sa riešiť problémy, ktoré prinášal vývoj moderných prírodných vied (platnosť prírodných zákonov, úloha skúsenosti v poznaní). Fyzika a matematika, ktoré vyučoval, boli pre neho iba súčasťou filozofie, filozofiou prírody. Jeho učebnica fyziky sa nezachovala, pripisuje sa mu spoluautorstvo učebnice matematiky (s A. Revickým), zostavenej na základe prác iných jezuitských autorov, ako aj veršovaná dizertácia o základoch optiky. Zomrel 17.7.1784 v Trnave.

Publikoval diela: *Prosopopeiae ex sacris litteris desumptae...* (Obraz slávnych osobností získaný z posvätných píšem..., Košice 1747); *Elementa opticae* (Základy optiky, Trnava 1752); *Oratio de sanctissimae Virginis intaminato conceptu...* (Príhovor o nepoškvrnenom počatí Panny Márie..., Trnava 1752); *Universae matheseos brevis institutio theoretico-practica 1-3* (Krátka teoreticko-praktická náuka všeobecnej matematiky, Trnava 1752-1755, spoluautor); *Panegyricus D. Ignatio dictus* (Oslavná reč na sv. Ignáca, Trnava 1753); *Institutiones logicae* (Náuka o logike, Trnava 1757); *Institutiones metaphysicae* (Náuka o metafyzike, Trnava 1758); *Institutiones physicae* (Náuka o fyzike, Trnava 1759); *Assertiones ex universa philosophia* (Výpovede zo všeobecnej filozofie, Trnava 1759); *Assertiones theologicae de deo uno et trino, de legibus, de peccatis et peccatorum poenis...* (Teologické výpovede o Bohu jednom a trojitom, o zákonoch, o hriechoch a trestoch za ne..., Viedeň 1756).

Ukážka:

Institutiones logicae in usum discipulorum conscriptae a Iohanne Ivancsics Societatis Iesu sacerdote, philosophiae doctore, eiusdemque in Universitate Tyrnaviensi professore publico ordinario. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Iesu, anno MDCCLVII, § 10, 11.

§ 10

Sensus externus in quinque species subdividitur: visum scilicet, gustatum, olfactum, auditum et tactum. Visus est vis percipiendi colores et res coloratas dependenter ab impressione in oculos facta. Gustatus est vis percipiendi sapes et res sapidas dependenter a vellicatione linguae ac palati. Olfactus est vis percipiendi odores et res odoratas dependenter a vellicatione narium. Auditus est vis percipiendi sonos et res sonoras dependenter a tremore auribus incusso. Tactus demum est vis percipiendi motum, quem res corporeae in aliqua corporis nostri parte excitant, dum continguntur, tum dependenter ab hoc motu res ipsas, quas contingimus.

Actiones harum facultatum etsi aliqui immutatis paulo nominibus appellent visionem, gustum, odoratum, auditionem et tactionem; plerique tamen, nullo facto discrimine, iisdem has quoque vocabulis, quibus facultates ipsas significant. Uti etiam vocabulum sensus promiscue pro sensatione iuxta ac facultate sentiendi a plerisque usurpatur.

§ 11

Vis imaginandi, quae etiam phantasia appellatur, est, qua res corporeas nobis absentes instar praesentium, aut immateriales instar corporearum repraesentamus. Actio huius facultatis dicitur imaginatio ex eo, quod per illam mens sibi simulacra veluti rerum et imagines effingat.

Slovenský preklad:

§ 10

Vonkajšie zmysly delíme na päť druhov: zrak, chuť, čuch, sluch a hmat. Zrak je schopnosť vnímať farby a farebné predmety a začína tým, čo sa premietne do oka. Chuť, ktorá závisí na citlivosti jazyka a podnebia, umožňuje rozlišovať chute. Čuch pomáha rozpoznávať rôzne pachy a vône a závisí na dráždení nozdier. Sluch slúži na prijímanie rôznych zvukov, čo sa deje chvením vzniknutým v ušiach. Hmat, teda schopnosť vnímať pohyb, ktorý vyvolávajú hmotné

veci v niektorej časti nášho tela, keď sa ich niečo dotkne, teda závisí od pohybu vecí, ktorých sa dotýkame.

Hoci výsledky týchto schopností niektorí nazývajú trochu pozmenenými výrazmi schopností, teda zrak, chuť, čuch, sluch a hmat, preda ich väčšina bez akéhokoľvek rozdielu označuje tými istými slovami, ktorými samotné schopnosti. Podobná situácia ako pri používaní rovnakých názvov pre schopnosť a jej činnosť nastáva aj pri slove zmysel, ktoré sa zamieňa za pocit a viacerí používajú termín schopnosť pociťovať.

§ 11

Schopnosť predstavovať si, tiež nazývaná fantázia, nám dovoľuje predstaviť si neprítomné hmotné objekty rovnako ako prítomné a sprítomniť si nehmotné veci ako hmotné. Tento proces nazývame predstavivosť. Vďaka nej si myseľ vytvorí rôzne akoby obrazy a podoby vecí.³

Odporúčaná literatúra:

Démuth, A. (ed.): História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012.

Fišerová, L.: Logika vo vzdelávacom procese. Ivancsics, Iohannes: Institutiones logicae / Ivančič, Ján: Základy logiky. In: K.: Antológia z diel profesorov pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635 – 1777). Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2016, s. 97 – 124.

---

³ Edícia a preklad latinského textu Fišerová, L.: Logika vo vzdelávacom procese. Ivancsics, Iohannes: Institutiones logicae / Ivančič, Ján: Základy logiky. In: K.: Antológia z diel profesorov pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635 – 1777). Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2016, s. 97 – 124.

8. kapitola

Andrej Jaslinský

V roku 1756 vydala trnavská univerzitná kníhtlačiareň okrem iných tlačí aj viacero odborných dizertácií z oblasti všeobecnej a čiastkovej fyziky pod názvom *Institutiones physicae pars prima seu physica generalis* (Náuka o fyzike. Prvá časť alebo všeobecná fyzika) a *Institutiones physicae pars secunda seu physica particularis* (Náuka o fyzike. Druhá časť alebo fyzika čiastková). Autorom oboch spisov je univerzitný profesor Andrej Jaslinský, ktorý v tom čase prednášal na Trnavskej univerzite filozofiu, históriu a teológiu. Vydávanie podobne koncipovaných diel nebolo na historickej Trnavskej univerzite (1635 –1777) ničím výnimočným. Ako sa dozvedáme priamo od samotného autora z úvodu k všeobecnej fyzike, odborný text je určený najmä žiakom venujúcim sa dvojročnému štúdiu filozofie. Prvá tlač obsahuje dovedna štyri dizertácie. V nich Jaslinský postupne preberá pojmy, ktoré sú pri štúdiu filozofie nevyhnutné. Vzhľadom k tomu, že vyučovanie fyziky bolo úzko spojené s filozofiou, úvodná dizertácia poskytuje čitateľovi o pôvode telies a ich zložení mnohé zaujímavé odpovede – a to doslovne, výklad sa totiž odohráva kladením otázok a odpovedí, čo bolo v danej dobe v rámci učebníc bežnou praxou. Okrem toho sa odborná rozprava venuje definícii ohňa (*ignis elementaris*), vzduchu, vody a zeme. Vychádza pritom z tvrdení viacerých starodávnych i súčasných filozofov, na ktorých diela v zátvorkách odkazuje.

Druhá dizertácia sa na viac ako 100 stranách zaoberá špecifikovaním tvaru, rozdeleniu a vlastnosťami, ako sú zloženie, pórovitosť, hustota, váha a nevynecháva ani pružnosť a kohéziu telies, či plasticitu. V úvodných paragrafoch v jednotlivých častiach vychádza opäť z tvrdení filozofov, a hoci scholastiku odsudzuje najmä vzhľadom na jej nevedecký prístup k skúmaniu prírody a prírodných javov, v mnohom práve z nej vychádza a často sa na scholastikov odvoláva. Z novších filozofov využíva v tejto časti najmä dielo Descartovho odporcu Gassendiho, Newtona a Musschenbroeka. V poradí tretia dizertácia sa venuje problematike pohybu telies vzhľadom na ne samotné i na zemskú príťažlivosť. Najčastejšie sa tu stretne s odvolávaním na pokusy Galilea, D. Desagvilliera, Kartézia, už spomenutého Gassenda a iných. Posledná dizertácia v rámci všeobecnej fyziky bližšie skúma vlastnosti telies vnímateľné na základe ľudských zmyslov. Definuje najmä výrazy chuť a vôňa, zvuk, farba, svetlo a lúč. Na záver všeobecnej fyziky sú uvedené errata a obsah. V rámci príloh sa nachádza

osem listov s podrobnými nákresemi rôznych fyzikálnych prístrojov opisovaných v jednotlivých dizertáciách.

Jaslinského náuka o čiastkovej fyzike sa formálne od svojej predchodkyne neodlišuje takmer vôbec. Takisto obsahuje štyri dizertácie venujúce sa rôznym filozoficko-fyzikálnym otázkam. V krátkom úvode autor zrozumiteľnou latinčinou špecifikuje využitie viacerých disciplín, ako sám uvádza, čiastkovej fyziky slovami *Cosmologia ea ipsius pars est, quae de systemate mundano universim agit; uranologia, quae de corporibus coelestibus, stellis videlicet fixis et errantibus disserit; geologia, quae terram; stoechologia, quae elementa; meteorologia, quae meteora; mineralogia, quae fossilia pertractat; hydrologia, quae aquas maris, fluminum, fontium; phytologia, quae plantas; zoologia, quae animalia, anthropologia, quae hominem examini subiicit*. Úvodná dizertácia sa zaoberá usporiadaním sveta a nebeských telies. Postupne preberá Ptolemaiov, Kopernikov a Tychovej systém usporiadania sveta. Nasleduje časť o hviezdach, kométach, pohybe vesmírnych telies. Druhá dizertácia odpovedá na otázky týkajúce sa atmosféry, vetrov, výparov a rôznych úkazov v atmosfére. Tretia dizertácia obracia už svoju pozornosť na Zem. Po úvodnej časti, v ktorej rozoberá tvar, veľkosť a časti Zeme, prechádza k odpovediam na otázky, ktoré sa týkajú elektrostatiky, fosílií, vodstva a rastlín nachádzajúcich sa na zemskom povrchu. Napokon štvrtá dizertácia sa venuje živočíchom a človeku. Toho rozoberá vzhľadom na jednotlivé časti ľudského tela, najskôr opisuje časti hlavy, potom prechádza k hrudi, kde ho zaujmú srdcovník, srdce a pľúca, nasleduje popis zvyšku trupu a končatín. V záverečných častiach poslednej dizertácie si Jaslinský bližšie všíma telesné tekutiny, cirkuláciu krvi, problematiku výživy ľudského tela a osobitú kapitolu venuje zmyslom človeka. Aj v prípade čiastkovej fyziky sú teoretické časti doplnené viacerými detailnými nákresemi skúmaných javov a predmetov. Okrem schém vesmírnych telies a rôznych prístrojov tu nachádzame aj náčrt vybraných častí ľudského tela, vnútornosti nevynímajúc.

Ukážka:

Institutiones physicae pars prima seu generalis in usum discipulorum concinnata a R. P. Andrea Jaszlinszky e Societate Iesu, philosophiae doctore, eiusdem in Universitate Tyrnaviensi professore publico ordinario. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Iesu, anno MDCCLVI.

§ II. De vicissitudinibus physicae

6 Perfectam primus hominum naturae scientiam suo ab auctore acceperat, ut in prolegomenis ad universas has Institutiones dixi, verum progressu temporis aucto in terra hominum numero, propugnatisque apud eos vitiis sicut reliquae, ita et haec nobilissima pars philosophiae adeo imminuta est, ut prope interiisse in terris dici possit. A diluvio Noemi, quantum historici produnt, Chaldaei primi hanc sententiam occasione cursus siderum instaurare coeperunt. Cum enim ista patente sua in regione tantam concinnitatem suo in motu servare, stisque ordinibus recurrere, suos ortus atque occasus habere, dies et noctes, hyemes et aestates efficere observassent, ad notitiam cursus siderum ac reliquam naturae scientiam sibi comparandam industriam posuerunt, nacti subinde pulcherrimo hoc in studio aemulatores Aegyptios, Phoenices ac Graecos. Nam siderum aspectus, ut ait Tullius, impulit illos veteres et admonuit, ut plura quaerent. Inde est indagatio nata initiorum et tanquam seminum, unde essent omnia orta, generata, concreta; quaeque cuiusque generis vel inanimi, vel animantis, vel muti, vel loquentis origo, quae vita, qui interitus, quaeque ex alio in aliud vicissitudo atque mutatio; unde terra et quibus librata ponderibus, quibus cavernis omnia sustineat.

7 Graeci, qui Romanos quoque philosophari docuere, prae aliarum gentium philosophis naturae scientiam promoverunt. Ipsi siquidem sciendi avidissimi, nulli labori pepercere; quo id, quod aliarum gentium philosophi sciebant, condiscerent; reducesque in patriam scientiam, quam ab aliis acceperant, studio proprio amplius augerent. In his singularem laudem a naturae scientia meretur Thales Milesius, quem Plutarchus Philosophiae principem; primum physicum Eusebius dixit. Ille etenim fuerat, ut habet Apuleius, Geometriae penes Graecos primus repertor et naturae rerum certissimus explorator et astrorum peritissimus contemplator: maximas res parvis lineis reperit, temporum ambitus, ventorum flatus, stellarum meatus, tonitruum sonora miracula, siderum obliqua curricula, solis annua reverticula, item lunae vel nascentis incrementa, vel senescentis dispendia, vel delinquentis obstacula. Post Thaletem posterorum memoria celebrari merentur Pythagoras, qui naturae scientiam in Latium invexit; Democritus et Epicurus, quorum per atomos in naturae scientia philosophandi ratio, reiectis, quae in ea erronea erant, etiamnum viget; Aristoteles, qui quod ab aliis veteribus praestitum non est, naturalis scientiae partes universas suis scriptis est complexus.

Erectae per Graecos physicae sors infeliciores non fuit, ac postquam Arabes placita Aristotelis scholasticorum contentione submiserunt. Eo enim vero illa per continua de rebus inanibus quaesita iurgia est perducta, ut vix quidpiam physicae in physica superfuerit. Perseveravit haec eius calamitas usque ad superius seculum, quo primum tempore viri posterorum perenni memoria celebrandi Baco de Verulamio, Galilaeus a Galilaeis, Gassendus, Cartesius rursus illam frustra repugnantibus scholasticis auspiciatissime instaurare, suisque e

tenebris in lucem proferre ceperunt. Obtinuerunt etenim hi suos asseclas, quorum studio ac industria singulari non modo compressi sunt adversarii sinceræ physicae, verum etiam eorum mechanica in scientia naturæ philosophandi ratio tanta omnium approbatione ubique accepta est; ut qui in physicis aliam sequitur viam, non iam amplius dignus putetur, qui philosophus censeatur.

8 Ex his memoriam, commeritamque gratitudinem a nobis præter alios, quorum per physicam mentio fiet, exposcunt, Robertus Boyle, Newtonus, Musschenbroek, 's Gravesande, Mairanus, Desaguiliers, Mariottus, Hambergerus, Hugenius, Keil, uterque Bernuilius, Varignonius, Rizzetus, Du-Hamel, Purchotius, Rohaltius, Boerhaavius, Nolet, Volsius, Verdries, Fortunatus a Brixia, Sturmus, Edmundus Corsinus, Gordonus; et ex Societate nostra Franciscus de Lanis, Grimaldus, des Chales, Honoratus Fabri, Marchentus, Castel, Cassatus, Regnault, Belgradus, Boscovich et quem præterire nequeo Athanasius Kircherus, eiusque discipulis Casparus Schottus, qui suis scriptis de naturæ scientia insigniter meriti sunt atque aliis, quid in hac agendum esset, commonstrasse videri possunt.

§ III.

De via ad scientiam naturæ consequendam

9 Ad scientiam consequendam quinque sunt homini viae concessae: autoritas, experientia sensuum externorum, intima conscientia, intimus sensus et ratiocinium. Nam quaecunque scire nobis datum est, illa aut externa sunt nobis aut interna. Quae interna sunt nobis, ut nos percipere, velle, cognoscere, cognoscere clare, obscure, dolorem percipere, aliaque huiusmodi, intima conscientia aut intimo sensu discimus. Quae nobis externa sunt, ea autoritate, sensuum externorum experientia aut ratiocinio sunt cognoscenda. Vel enim illa sensibus subiecta sunt, vel ab iis remota; si primum, sensuum experientia nos de iis docere debet, neque hic autoritatem locum habere oportet, nisi cum nobis quidpiam experiri non licet, aut ad nostram ipsorum experientiam altius firmandam. Si alterum, ad ratiocinium, coniecturam est confugiendum, si ea sint eiusmodi, quae mens nostra suis viribus attingere potest; si huius vires superent, sola autoritas illa nobis detegere potest.

Slovenský preklad:

Náuka o fyzike. Prvá časť alebo všeobecná fyzika upravená pre úžitok žiakov veľadôstojným pánom Andrejom Jaszlinszkým zo Spoločnosti Ježišovej, doktorom filozofie a riadnym

profesorom filozofie na Trnavskej univerzite. V Trnave, v kníhtlačiarňi Spoločnosti Ježišovej v roku 1756.

§ II. O premenách fyziky

6 Prvý z ľudí prijal dokonalú znalosť prírody od svojho stvoriteľa, ako som povedal v úvode k tejto všeobecnej náuke. Pravda postupom času vzrástol na zemi počet ľudí a v popredí stála úloha bojovať s nerestami. Nuž ako ostatné schopnosti, tak aj oná najvznešenejšia časť filozofie bola do takej miery obmedzená, že sa dá povedať, že takmer na zemi zanikla. Po Noemovej potope, ako mnohí historici uvádzajú, začali túto myšlienku obnovovať ako prví Chaldejci a podnetom sa im stali dráhy hviezd. Keď však spozorovali, že tieto celkom zjavne zachovávajú také isté usporiadanie vo vlastnom pohybe ako aj v smere, že sa vracajú v pravidelne sa opakujúcich intervaloch, že majú svoje východy a západy, že sa dajú podľa nich vypočítať noci a dni, zimy a letá, sústredili svoje úsilie na získavanie poznatkov o dráhach hviezd a ostatnej prírodovedy. V tejto krásnej vede objavili náhle súperov v Egyptanoch, Féničianoch aj Grékoch. Pretože pozorovanie hviezd, ako povedal Cicero, podnietilo týchto starodávnych ľudí a povzbudilo, aby skúmali ešte viacej vecí. Odtiaľ potom pochádza pátranie po počiatkoch a takpovediac semenách, odtiaľ sa všetko zrodilo, vzišlo, vzrástlo, aký je pôvod každého druhu neživého alebo živého, nemého alebo hovoriaceho, čo je život, čo zánik, aká je premena z jedného na druhé alebo aká je ich vzájomné striedanie, odkiaľ pochádza zem a akými závažiami sa drží v rovnováhe, v akých dutinách všetko udržiava.^b

7 Gréci, ktorí naučili Rimanov aj filozofovať, rozvinuli vedu o prírode ešte viac ako filozofi iných národov. Oni totiž sami vrcholne túžili po poznaní a vôbec nešetrili námahou, len aby sa naučili to, čo vedeli filozofi ostatných národov. A po návrate do vlasti vedu, ktorú prijali od iných, vlastnou horlivosťou ešte viac zveľadili. Medzi nimi si osobitú chválu zasluhuje Thales z Milétu, ktorého Plutarchos nazval zakladateľom filozofie,^c Eusebius prvým fyzikom.^d A onen naozaj bol, ako uvádza Apuleius, prvým vynálezcom geometrie u Grékov a nanajvýš spoľahlivým bádateľom prírodných zákonitostí aj veľmi skúseným pozorovateľom hviezd. Veľmi veľké veci zachytil v malých pravidlách, striedanie ročných období, smery vetrov, dráhy hviezd, dunivé zázraky hromov, ďalej pribúdanie sľaby rodiaceho sa mesiaca, jeho ubúdanie, či prekážky, aby nás neopustil.^e Po Thaletovi si zasluhujú byť oslavovaní v nasledujúcich generáciách Pythagoras, ktorý priniesol vedu o prírode do Latia, Demokritos a Epikuros, ktorých spôsob filozofovania v prírodnej vede sa opiera o atómy; potom ako bolo

odmietnuté to, čo v nich bolo mylné, prekvitá ešte aj dnes. Napokon Aristoteles zhrnul vo svojich spisoch všetky tie súčasti prírodnej vedy to, ktorých skúmanie nebolo preukázané u starodávnych filozofov.

Osud Grékmi založenej fyziky nebol vôbec príliš nešťastný, no potom Arabi vystavili Aristotelove pravidlá škriepkam scholastikov. Veruže tak dlho a neprestajne sa viedli otázne spory o prázdnych veciach, že z fyziky sotva voľačo zostalo vo fyzike. Tento jej úpadok pretrval až do minulého storočia. Vtedy prvý raz Bacon Verulamský, Galileo z Galilei, Gassendi a Descartes, páni, ktorých je treba oslavovať neprestajnou pamiatkou nasledujúcich generácií, podujali sa obnoviť fyziku v čo najslubnejšej miere a vyniesť ju z vlastných temnôt na svetlo, hoci scholastici opakovane bezvýsledne protestovali. Menovaní si získali svojich prívržencov a vďaka ich snahe a osobnej horlivosti boli nielen potlačení odporcovia pravej fyziky, ale celistvý systém vedeckého bádania v prírodných vedách bol všade prijatý s dôrazným súhlasom každého. A tak ten, kto nasleduje vo fyzike inú cestu, už nie je považovaný za hodného, aby ho rátali medzi filozofov.

8 Z týchto si žiadajú spomienku a našu spoločnú vďaku okrem tých, ktorých pamiatka vďaka fyzike trvá, aj Robert Boyle, Newton, Musschenbroek, 's Gravesande, Mairanus, Desaguiliers, Mariottus, Hambergerus, Hugenius, Keil, jeden či druhý Bernuillis, Varignorius, Rizzetus, Du-Hamel, Purchitius, Rohaltius, Boerhaavius, Nolet, Volsius, Verdries, Fortunatus z Brescie, Sturmus, Edmundus Corsinus, Gordonus; z našej Spoločnosti potom Franciscus de Lanis, Grimaldus, des Chales, Honoratus Fabri, Marchentus, Castel, Cassatus, Regnault, Belgradus, Boscovich. A koho nemôžem opomenúť, je Athanasius Kircher a z jeho žiakov Gašpar Schottus, ktorí si zaslúžili nezvyčajný obdiv vďaka svojim spisom o prírodnej vede, ale aj vďaka iným dielam, z ktorých – ako sa zdá – zreteľne ukázali, čo treba vo fyzike robiť.

§ III

Spôsob, ako pochopiť prírodnú vedu

9 Človek má päť možných ciest, ako pochopiť prírodnú vedu: príklad, skúsenosť vonkajších zmyslov, vnútorné vedomie, vnútorný pocit a uvažovanie. Lebo všetko, čo nám bolo dané na spoznávanie, je buď vnútorné alebo vonkajšie. To, čo je v našom vnútri, ako vnímanie seba samého, chcenie, poznávanie, jasné a nejasné poznanie, pociťovanie bolesti a iné tohto druhu, poznávame pomocou vnútorného uvedomenia si alebo vnútorným pocitom. To, čo sa nám javí ako vonkajšie, je potrebné spoznávať cez autoritu, pomocou skúsenosti

vonkajších zmyslov alebo uvažovaním. Tieto sú totiž alebo predmetmi pre zmysly, alebo sú od nich vzdialené. Ak ide o prvý prípad, má nás o nich poučovať zmyslová skúsenosť a nemá sa na tomto mieste používať autorita s výnimkou prípadu, že by sme nesmeli niečo preskúmané alebo by mala slúžiť hlbšiemu upevneniu našej skúsenosti o nich samotných. Ak ide o druhý prípad, k uvažovaniu a domnienke sa treba uchýliť, ak sú tieto takého druhu, že ich naša myseľ môže obsiahnuť vlastnými silami. Ak budú presahovať sily mysle, jedine autorita nám ich môže odhaliť.

Odporúčaná literatúra:

Démuth, A.: Filozofické aspekty dejín vedy. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2013.

Démuth, A. – Juríková, E.: Andreas Jaszlinsky versus Aristotle The interface of Facts and Logic [print, electronic] : Reflections on the Origin of Life in the Work of the Trnava Jesuit in the 18th Century. In: Graeco-Latina Brunensia. - ISSN 1803-7402. - Roč. 26, č. 2 (2021), s. 55-65 [print, online].

Karabová, Katarína: Úvod do dizertácií Andreja Jaslinského zo všeobecnej a čiastkovej fyziky. In: História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. - Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012, s. 31 – 63.

9. kapitola

Anton Revický

Anton Revický sa narodil 17.1.1723 v maďarskom Novom Meste pod Šiatrom. Pôsobil ako univerzitný profesor, filozof, prírodovedec.

Do Spoločnosti Ježišovej vstúpil 14.10.1738 vo Viedni, kde si robil i noviciát (1739 – 1740). V Skalici študoval spoločenské náuky (1741), na univerzite v Trnave filozofiu (1742 – 1744). Ako magister vyučoval gramatiku a humanitné náuky na gymnáziách v Pasové (1745) a v Bratislave (1746 – 1747). Potom študoval matematiku na univerzite vo Viedni (1748-1749), teológiu v Trnave (1750 – 1753), tretiu probáciu si robil v Banskej Bystrici (1754). Na univerzite v Trnave pôsobil ako profesor matematiky, filozofie a histórie (1755 – 1759), v Budíne ako rektor rehoľného domu, správca farnosti a prokurátor domu (1760 – 1773). Po zrušení rehole r. 1773 bol farárom a generálnym vojenským vikárom v Budíne. Od r. 1756 profes so štyrmi sľubmi. Zomrel 15.12.1781 v Budíne, dnes Budapešť.

Na Trnavskej univerzite prednášal všetky časti vtedajšej filozofie (logika, metafyzika, fyzika, matematika) a napísal ich učebnice. Spolu s A. Jaslinským a J. Ivaničom tam otvoril novú etapu vyučovania filozofie na základe prenikania výsledkov moderných prírodných vied. Pravdepodobne spolu zostavili učebnicu matematiky, kde naznačili snahu o vedecké vysvetľovanie učiva. Napísal rozsiahlu učebnicu fyziky, ktorú rozdelil na časť všeobecnú a špeciálnu. Usiloval sa v nej aplikovať svoje chápanie filozofie ako praktické poznávanie príčin a súvislostí javov, uplatniť racionálne chápanie a prirodzený výklad prírodných javov. Podrobne spracoval botaniku, ako prvý na Slovensku písal o rastlinnom pohlaví, systematicky triedil živočíchy a zaoberal sa ich rozmnožovaním. Napísal aj učebnice metafyziky a logiky. Popri nich písal aj oslavné reči a náboženské práce.

Ukážka:

Votum immaculatam conceptionem Deiparae tuendi... (Sľub chrániť Nepoškvrnené počatie Panny Márie..., Trnava 1751); *Panegyricum de s. Ignatio* (Oslavná reč o sv. Ignácii, Trnava 1752); *Universae matheseos brevis institutio 1-3* (Krátka rozprava o všeobecnej matematike, Trnava 1752 – 1753); *Elementa philosophiae rationalis, seu logica...* (Základy rozumovej filozofie alebo logika..., Trnava 1757); *Elementa philosophiae, seu metaphysica* (Základy filozofie alebo metafyzika, Trnava 1757); *Elementa philosophiae naturalis 1-2* (Základy prirodzenej filozofie,

Trnava 1757 – 1758); *Tentamen physicum ex praelectionibus...* (Fyzikálne pokusy na prednáškach..., Trnava 1758); *Astronomiae physicae iuxta Newtoni principia...* (Zásady fyzikálnej astronómie podľa New- tona..., Trnava 1760).

Odporúčaná literatúra:

Démuth, A. (ed.): História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012.

Karabová, K.: Profesor Anton Revický, filozof, prírodovedec a architekt v jednej osobe. In: Tyrnavia erudita. Trnava: Mesto Trnava, 2017, s. 116 – 120.

Töröková, Veronika: Architectonica civilis u Antona Reviczského. Diplomová práca. Trnava: 2021. 65 s.

Žgrada, Michal: Filozofia Antona Revického. In: História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Trnava: FF TU v Trnave, 2012, s. 64 – 77.

10. kapitola

Anton Radič

Anton Radič sa narodil 12.11.1726 v meste Chesereu v Rumunsku. Pôsobil ako teológ a fyzik. Do Spoločnosti Ježišovej vstúpil 17.10.1746 v Košiciach, noviciát si robil v Trenčíne (1747-1748). Po noviciáte rok vyučoval gramatiku na kolégiu v Gyôngyôsi (1749), filozofiu študoval na univerzite v Trnave (1750-1753), kde popri štúdiu vyučoval gymnazistov jazyky. Vo vyučovaní pokračoval na gymnáziu v Bratislave (1754). Potom študoval matematiku na Trnavskej univerzite (1755), v Päťkostolí vyučoval spoločenské náuky (1756). Teológiu vyštudoval na univerzite v Trnave (1757-1760), tretiu probáciu si robil v Jágri (1762). Pôsobil na Trnavskej univerzite ako profesor matematiky (1763-1764), v Budíne ako profesor filozofie (1765-1766), v Trnave prednášal históriu a apologetiku (1767-1769). Po r. 1764 profes so štyrmi slávnostnými sľubmi. Zomrel 11.9.1769 v Trnave.

Bol autorom učebníc fyziky, v ktorých zastával Newtonove názory na korpuskulárny pôvod svetla. Domnieval sa, že Koperníkova heliocentrická sústava dostatočne vysvetľuje všetky javy astronómie. Pri opise elektrických javov preukázal dobrú znalosť vtedajších teoretických a experimentálnych výsledkov. Jeho učebnice medzi prvými oboznamujú s Franklinovými výskumami atmosférickej elektriny. Písal aj filozofické a teologické spisy.

Ukážka:

Introductio in philosophiam naturalem, theoriae P. Rogerii Boscovich... (Úvod do prírodnej filozofie R. Boskoviča..., Budín 1765); Institutiones physicae in usum discipulorum conscriptae 1-2 (Náuka o fyzike pre potreby žiakov, Budín 1766); Oratio de SS. Virginis illibato conceptu (Modlitba o Nepoškvrnenom počatí Panny Márie, Trnava 1758); Institutiones logicae et metaphysicae in usum discipulorum (Náuka o logike a metafyzike pre potreby žiakov, Trnava 1766).

Odporúčaná literatúra:

Démuth, A. – Karabová, K.: Antológia z diel profesorov pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635 – 1777). Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2016. 164 s.

Démuth, A. (ed.): História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012.

Démuth, A.: Filozofické aspekty dejín vedy. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2013.

Drimaj, M.: Významné osobnosti filozofie na historickej Trnavskej univerzite. In: História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2012.

Ďurček, K.: Filozofická činnosť na bývalej Katolíckej univerzite v Trnave, na Slovensku. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1935.

11. kapitola

Anton Erber

Anton Erber (tiež Erberg) pochádzal zo šľachtickej rodiny. Narodil sa 21. 10. 1695 v Dole neďaleko Ljubljany. V roku 1713 vstúpil do rehole jezuitov. Po 2 rokoch noviciátu vo Viedni absolvoval štúdiá v Leobene a Grazi. Venoval sa filozofii, teológii a právu, prednášal vo Viedni a v Grazi, kde mal aj funkciu kancelára univerzity. V roku 1744 sa stal rektorom jezuitského kolégia v Ljubljane, kde zomrel 3. 10. 1746. Väčšina jeho diel bola vydaná až po jeho smrti. Jeho filozofické spisy sa týkajú logiky, ontológie a prírodnej filozofie.

Hoci Erber nepôsobil na území dnešného Slovenska, jeho spis *Základy dialektiky* po tom, čo v r. 1750 vyšiel tlačou vo Viedni, bol vydaný nielen v Trnave (1752 a 1762), ale aj v Košiciach (1763). Spôsob a obsah vyučovania filozofie a v rámci nej aj logiky v tom období spracoval Tomáš Považan vo svojej diplomovej práci *Filozofické názory na košickej univerzite v 17. a 18. storočí*. Uvádza, analyzuje a porovnáva diela 12 jezuitských profesorov. Hoci sa ich názory líšili aj v takej základnej veci, ako je charakteristika či vymedzenie logiky, predsa sú štruktúra aj obsah diel v mnohom podobné. Považan považuje Erberove *Základy dialektiky* za veľmi podobné dielu iného jezuitského profesora Joannesa Korneliho (1686 – 1748) *Dialektika čiže úvod do filozofie*, ktorá vyšla v roku 1744. Obaja v troch rozpravách, ktoré zodpovedajú trom myšlienkovým procesom, pojednávajú o termínoch, o ich delení a vlastnostiach, o definícii a o pravidlách definície, skúmajú súd, jeho látku, formu, kvantitu a kvalitu, a napokon sa zaoberajú sylogizmami a sofizmami.

Základné črty Erberovej filozofie je možné stručne a zjednodušene vystihnúť prostredníctvom jeho vzťahu k iným filozofom. Podľa dobového vzdelania a očakávania nadväzoval na scholastickú filozofiu Tomáša Akvinského a Dunsca Scota, veľkých náboženských mysliteľov 13. storočia, a to v línii osnov (*Ratio studiorum*) jezuitskej rehole. Tie boli v zásade spoločné pre celú rehoľu s malými odlišnosťami v jednotlivých provinciách. Jezuitskí pedagógovia boli po určitom čase posielaní učiť na iné univerzity alebo školy podľa potrieb rehole, čo prispievalo k jednote vyučovania. Zachoval sa záznam rektora Trnavskej univerzity J. Dobronokiho o tom, že dostal odpis študijného poriadku *Liber academicus* z Grazu. Tento fakt tiež poukazuje na previazanosť jezuitských univerzít a jednotný spôsob aj obsah štúdia. Spôsobom rozvíjania scholastiky bol Erber nasledovníkom španielskeho

jezuitského filozofa Francisca Suáreza (1548 – 1617) a odmietal filozofiu René Descartesa (1596 – 1650).

Ukážka:

Institutiones metaphysicae, quas in usum discipulorum conscripsit Ioannes Baptista Horváth e Societate Iesu, philosophiae doctor eiusdemque in Academia Budensi professor publicus ordinarius. Tyrnaviae: Typis Collegii Academici Societatis Iesu, anno 1767, p. 3 – 14.

§ III. De principio rationis sufficientis

11 Hoc effatum, nihil est sine ratione sufficiente, nuncupatur principium rationis sufficientis. Est vero generatim ratio sufficiens id, ex quo intelligi potest, cur aliquid sit potius, quam non sit potius et cur hoc potius, quam alio modo sit, e. g. Si moriatur quispiam, debet subesse aliquid, cur vivere desinat, quodsi ergo ponamus eum tabe hectica sensim fuisse consumptum, haec ipsa hectica tabes est sufficiens ratio mortis.

12 Porro triplex classis solet statui rationis sufficientis. Videlicet id, ex quo intelligitur, cur aliquid existere possit, est ratio sufficiens possibilitatis, id, ex quo intelligitur, cur aliquid existat, ratio sufficiens actualitatis, id denique, ex quo intelligitur, cur aliquid cognoscatur, nuncupari solet ratio sufficiens cognitionis.

Schol(a). I. Tametsi principium rationis sufficientis spectato nomine a recentioribus primum in scholas inductum sit, reapse tamen iam apud veteres in usu erat. An non enim idem volebant illi, dum nihil gratis et absque causa ponendum existimarunt, ac velimus nos, dum nihil esse sine ratione sufficiente contendimus? Id verum est, principium illud nunquam tanti ponderis fuisse, quanti est apud hodiernos philosophos. Immo non in philosophia modo, verum in aliis etiam scientiis iam nunc passim adhibetur ad complures assertiones stabiliendas demonstrandasque, ut adeo plurimarum veritatum principium sit, quae eidem (stabilito tamen prius contradictionis principio) velut basi innituntur.

Schol(a) 2. De veritate principii huius ipsa natura nos tacite admonet, qua duce et magistra sit, ut vix admittamus quidquam sine ratione sufficiente, inque admirationem rapi soleamus, si quid eveniat, cuius rationem sufficientem non assequamur. Immo si vel ipsi termini principii eius rite dispiciantur, veritas illius sua perspicuitate se se facile manifestat. Unde non tam demonstrabimus principium rationis sufficientis, quam vim verborum, quibus illud proponitur, tironibus tantisper enuncleabimus (sic!).

13 Propositio. Principium rationis sufficientis est verum, seu nihil est sine ratione sufficiente. Nam ponamus rem quampiam esse potius, quam non esse. Debet subesse aliquid, cur illa res

sit potius, quam non sit, secus enim eodem iure esset, quo non esset, atqu id ipsum est ratio eius sufficiens (I I.), ergo si res quaequam sit potius, quam non sit, debet adesse eius ratio sufficiens, sed si sic, nihil est sine ratione sufficiente, ergo.

Coroll(arium) 1. Quidquid rationem sufficientem habet, eam vel in semetipso, vel in alio extra se posito habeat, est necesse. Igitur alia est ratio sufficiens interna rei, alia externa.

Coroll(arium) 2. Posita ratione sufficiente id quoque poni necesse est, cuius est ratio sufficiens. Si enim posita ratione sufficiente non poneretur id, cuius est ratio sufficiens, ratio illa esset sufficiens et simul non esset sufficiens, quod absurdum est. Esset sufficiens, ut ponitur, at simul non esset, nam ex ratione sufficiente intelligitur, cur res sit potius, quam non sit, ex dicta vero ratione non intelligeretur, cur res sit potius, quam non sit, cum etiam posita illa, haec posset non poni.

Schol(a). I. Tametsi nihil sit aut esse possit sine ratione sufficiente, haec tamen nobis non semper patet. Quare non illico negandum est omne id, cuius rationem sufficientem mente non assequimur. Aliter sentiendum est, si manifestum sit, pro re quapiam ne quidem stare posse rationem sufficientem, cum enim nihil sit sine ratione sufficiente, quod caret ratione sufficiente tam actualitatis, quam etiam possibilitatis, nec existit, nec existere potest.

Schol(a) 2. Leibnitzius ipsam etiam Dei voluntatem in rebus condendis externa quadam ratione sufficiente constringi arbitratur. Nempe principium philosophiae § 55 ait: „Ex infinitis mundis possibilibus, qui sunt in ideis Dei, non nisi unum posse existere esseque necesse dari rationem sufficientem electionis divinae, quae Deum ad unum potius, quam alterum determinet, hanc rationem non posse esse sitam, nisi in gradibus perfectionis, quam hi mundi continent.“ At istud sane nimium est, ambigi enim non potest, eam esse Dei libertatem in condendis creaturis, ut illi stet pro ratione voluntas, nec ulla alia ratione, quae externa (Cor. I.) sit, inque ipsa rerum condendarum perfectione consistat, determinetur ad hanc prae illa procreandam, ut adeo neglectis perfectioribus res in se minus perfectas pro arbitratu suo condere possit. Sed hoc suo loco uberius enucleabimus.

Schol(a). 3. Tametsi ab hominibus non soleat prudens electio fieri absque rationibus externis, nihilominus ea inest humanae etiam voluntati libertas, ut in psychologia dicturi sumus, vi cuius unum prae alio eligere, ut ut par utrinque sit externa ratio aut etiam postposito maiori bono minus bonum amplecti possit. Quare ne in humanam quidem mentem ita dominatur externa ratio sufficiens, ut ab obiectis extra nos positis ad hoc vel illud amplectendum aut reiciendum determinemur.

Slovenský preklad:

Základy metafyziky, ktoré pre potrebu žiakov napísal Ján Krstiteľ Horváth zo Spoločnosti Ježišovej, doktor filozofie a verejný riadny profesor filozofie na Budínskej univerzite. Trnava: Akademická tlačiareň Spoločnosti Ježišovej, v roku 1767, s. 3 – 14.

§ III. O princípe dostatočného dôvodu

11 Tento výrok Nič nevzniká je bez dostatočného dôvodu, sa nazýva princípom dostatočného dôvodu. Všeobecne je dostatočný dôvod to, na základe čoho je možné pochopiť, prečo niečo skôr je, než nie je, a prečo vzniká radšej týmto než iným spôsobom, a podobne. Ak by ktokoľvek zomrel, musí jestvovať nejaký dôvod, prečo prestal žiť, a ak by sme sa teda domnievali, že onen zomieral sotva badateľne na morovú nákazu, táto samotná morová nákaza je dostatočným dôvodom smrti.

12 Ďalej zvyknú sa určiť tri triedy dostatočného dôvodu. Totiž to, na základe čoho sa poznáva, prečo niečo môže existovať, je dostatočný dôvod (*ratio sufficiens*) možnosti; to, na základe čoho sa poznáva, prečo niečo existuje, je dostatočný dôvod skutočnosti, a napokon to, na základe čoho sa poznáva, prečo je niečo poznateľné, sa zvykne nazývať dostatočným dôvodom poznávania.

Prvá prednáška. Hoci princíp dostatočného dôvodu pod týmto názvom zaviedli do škôl najmä novší bádatelia, predsa ho v skutočnosti používali už aj starší myslitelia. Či však oni, zatiaľ čo sa domnievali, že nič nemôže byť určené bezúčelne (*gratis*) a bez príčiny (*absque causa*), netvrdili to isté, ako tvrdíme my, kým s istotou hovoríme, že nič nie je bez dostatočného dôvodu? Pravdou zostáva, že tento princíp nikdy nemal takú váhu, akú mu prisudzujú dnešní filozofi. Dokonca nielen vo filozofii, ale v skutočnosti aj v iných vedách sa už dnes hromadne venuje pozornosť upevneniu a dokázaniu viacerých výpovedí, že jestvuje princíp viacerých právd, ktoré sa o neho (avšak najskôr po upevnení princípu protirečenia) opierajú akoby o základňu.

Druhá prednáška. O pravdivosti tohto princípu nás mlčky pouča samotná prirodzenosť. Pod jej vedením a učením sa deje, že sotva pripustíme niečo bez dostatočného dôvodu a zvykneme byť unesení úžasom, ak sa príhodi niečo, čoho dostatočnému dôvodu nerozumieme. Dokonca ak sú správne pochopené aj samotné ciele tohto princípu, pravdivosť samotnej prirodzenosti sa ľahšie prezentuje vďaka svojej vlastnej zrejmosti. Preto nebudeme ani tak poukazovať na princíp dostatočného dôvodu ako na silu slov, ktorými sa vykladá, a medzitým začiatočníkom objasníme podstatu.

13 Premisa. Princíp dostatočného dôvodu je pravdivý, čiže nič nejestvuje bez dostatočného dôvodu. Pretože predpokladajme, že nejaká vec skôr je, než že nie je. Musí jestvovať niečo, prečo tá vec skôr je, než nie je, inak by jestvovala tým istým právom, akým by nejestvovala, no práve toto je jej dostatočný dôvod (ratio sufficiens). Teda: ak by akákoľvek vec bola skôr, než nebola, musí tu byť jej dostatočný dôvod, ale ak je to tak, nič nejestvuje bez dostatočného dôvodu. Teda:

Prvé zhrnutie. Čokoľvek má dostatočný dôvod, nevyhnutne ho má alebo samé zo seba, alebo v niečom položenom mimo seba. Teda jeden dostatočný dôvod veci je vnútorný, druhý vonkajší.

Druhé zhrnutie. Po stanovení dostatočného dôvodu, je potrebné stanoviť aj to, čoho sa týka dostatočný dôvod. Keby sa totiž po rozlíšení dostatočného dôvodu nestanovilo to, čoho je dostatočným dôvodom, tento dôvod by bol dostatočný a zároveň by nebol dostatočný, čo je nezmyselné. Bol by dostatočný, ako sa predpokladá, a zároveň by nebol, lebo na základe dostatočného dôvodu sa poznáva, prečo vec skôr je, než nie je, ale na základe vyrieknutého dôvodu by sa nedalo poznať, prečo vec skôr je, než nie je, keďže aj po jeho stanovení, by sa táto vec nedala stanoviť.

Prvá prednáška. Hoci nič nie je alebo nemôže jestvovať bez dostatočného dôvodu, predsa nám nie je tento dôvod vždy zrejmý. A preto nie hneď treba poprieť všetko to, čoho dostatočný dôvod mysl'ou nechápeme. Inak je potrebné sa nazdávať, ak je zrejmé, že nemôže pre nejakú vec obstať dostatočný dôvod, pretože nič nejestvuje bez dostatočného dôvodu. A to, čomu chýba dostatočný dôvod tak skutočnosti, ako aj možnosti, nejestvuje a ani nemôže jestvovať.

Druhá prednáška. Leibnitz sa domnieva, že aj samotná Božia vôľa je v stvorených veciach akoby obmedzovaná akýmsi dodatočným vonkajším dôvodom. Totiž princíp filozofie v § 55 hovorí: „Z nekonečných možných svetov, ktoré sú v Božích ideách, môže jestvovať len jeden a musí byť nevyhnutne daný dostatočný dôvod pre Božiu vôľbu, ktorý Boha určuje skôr pre jeden než pre druhý. Takýto dôvod nemôže byť postavený na ničom inom, iba na stupňoch dokonalosti, ktorú tieto svety obsahujú.“ Ale toto je neobyčajne priveľa, totiž nemôže sa pochybovať, že pri stvorení svetov je Božia sloboda taká, že jej stačí vôľa namiesto dôvodu a nevzniká z nijakého iného dôvodu ako vonkajšieho (Kor I), a že vôľa spočíva v samotnej dokonalosti stvorenia vecí, je vymedzená tak, že prv vytvorí ju než druhé veci, tak že na základe svojho rozhodnutia dokáže tvoriť menej dokonalé veci, pričom zanedbá dokonalejšie veci. Ale toto obsérnejšie vysvetlíme na svojom mieste.

Tretia prednáška. Hoci ľudia zvyčajne nevykonajú vedomý výber bez vonkajších dôvodov, predsa je ľudskej vôli vlastná aj tá sloboda, ako hodláme vysvetliť v psychológii, silou ktorej môže vybrať radšej jedno než druhé, akokoľvek je vonkajší dôvod pri oboch rovnaký alebo môže byť schválené menšie dobro namiesto väčšieho. A preto vonkajší dostatočný dôvod nemá taký vplyv ani na ľudskú myseľ, aby sme boli obmedzení objektmi mimo nás vo vzťahu k schvaľovaniu alebo zavrhovaniu toho či onoho.

Odporúčaná literatúra:

Glonar, J.: *Erberg, Anton, baron (1695 – 1746)*. In: Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostupné na internete: [online]. [cit. 17. 10. 2015]. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi181906/>>. Pôvodný zdroj: Cankar, I. et al.: *Slovenski biografski leksikon: 2. zv. Erberg – Hinterlechner*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1926.

Slavkovský, R. A. – Karabová, K.: *Filozof Anton Erber a jeho Základy dialektiky*. In: *Antológia z diel profesorov filozofie pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635-1777)*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2016, s. 32 – 62.

12. kapitola

Ján Baptista Horváth

Ján Baptista Horváth patrí medzi najdôležitejšie osobnosti trnavskej filozofickej školy tretieho obdobia. Narodil sa 13.7. 1732 v maďarskom Kőszegu a zomrel 21.10.1800 v Pešti. O jeho živote a akademickom pôsobení máme pomerne dosť informácií.

Bol členom Spoločnosti Ježišovej v Trnave, kde študoval na univerzite filozofiu v rokoch 1757 – 1758 a neskôr aj teológiu (1760 – 1764). Po štúdiách pôsobil rok ako prefekt konviktu v Trnave, potom ako profesor filozofie v Budíne, v roku 1770 sa vrátil do Trnavy a prednášal fyziku a filozofiu. Získal doktorát z filozofie a teológie, od r. 1766 profesor so štyrmi slávnostnými sľubmi. Potom ako bola univerzita z Trnavy presťahovaná do Budína, pokračoval vo svojom akademickom pôsobení tam ako profesor fyziky. Zaujímavé je sledovať Horváthove postupné formovanie: písaniu sa začal venovať cez tvorbu náboženskej poézie, potom sa u neho prejavil záujem o filozofiu, matematiku a prírodnú vedu, najmä fyziku. Jeho bytostné angažovanie sa na poli vedy dopomohlo k tomu, že sa stal prvým profesorom fyziky na katedre prírodných vied Trnavskej univerzity. Dovtedy sa fyzika prednášala ako súčasť filozofie. Z trnavských kolegov ho filozoficky najsilnejšie ovplyvnili profesori Andrej Jaslinský a Anton Revický.

Prezentuje totiž najucelenejší filozofický pohľad na novovekú filozofiu, pričom do popredia vystupuje predovšetkým jeho eminentný záujem o gnozeológiu, v rámci ktorej dospel až ku kritike samotného Kanta. Vo fyzikálno-prírodovedných názoroch nadväzuje Horváth priamo na Newtona, hoci ako sám tvrdí, uznáva aj Boškovičovu autoritu. Svoje názory stavia na báze realistického stanoviska spolu s polemikou s dobovými názormi, ktoré vznikli na základe empirizmu a racionalizmu. O modernosti jeho názorov najmä v gnozeologickej teórii, svedčí aj jeho dielo ktoré vyšlo v roku 1797 *Declaratio infirmitatis fundamentorum operis Kantiani Kritik der reinen Vernunft*, v ktorom reaguje na známe dielo nemeckého filozofa, pričom je potrebné zdôrazniť, že Horváth vytvoril východiskový prístup a cestu pre akceptovanie Kantovho diela v Uhorsku.

Ján Krstiteľ Horváth učil generálnu, partikulárnu a experimentálnu fyziku. Počas jeho filozofického pôsobenia na Trnavskej univerzite mu vyšli diela *Institutiones logicae* (1767 a 1770), *Institutiones metaphysicae* (1768 a 1771), *Institutiones physicae* (1767 a 1770). Ostatné filozofické diela vydal Ján Horváth v Budíne (napríklad *Declaratio infirmitatis*

fundamentorum operis Kantiani Criticae rationis purae, 1797). Podobne ako Horváthovi kolegovia, profesori filozofie z čias jeho pôsobenia v Trnave (Revický, Ivančíč, Jaslinský a i.), predkladá aj on najprv všeobecný úvod do filozofie, následne dejiny filozofie, rozčlenenie filozofie podľa peripatetikov na logiku, fyziku, metafyziku a etiku. Logiku chápali trnavskí autori v súlade s tradíciou ako „nástroj myslenia“, fyzika predstavovala učenie o vlastnostiach, príčinách a zmyslovom poznaní telies a napokon metafyzika, v ktorej bolo najväčšmi badať scholastiku (predovšetkým metódou a terminológiou), bola vyučovaná ako náuka o bytnosti, o Bohu, o svete, o ľudskom rozume. Horváthove filozofické diela možno rozdeliť na logiku a metafyziku.

Ukážka:

Ján Baptista Horváth: *Institutiones metaphysicae*. Tyrnaviae: Typis Academicis, 1767, s. 23 – 26.

§ III. De principio rationis sufficientis

11 Hoc effatum, nihil est sine ratione sufficiente, nuncupatur principium rationis sufficientis. Est vero generatim ratio sufficiens id, ex quo intelligi potest, cur aliquid sit potius, quam non sit potius et cur hoc potius, quam alio modo sit, e. g. Si moriatur quispiam, debet subesse aliquid, cur vivere desinat, quodsi ergo ponamus eum tabe hectica sensim fuisse consumptum, haec ipsa hectica tabes est sufficiens ratio mortis.

12 Porro triplex classis solet statui rationis sufficientis. Videlicet id, ex quo intelligitur, cur aliquid existere possit, est ratio sufficiens possibilitatis, id, ex quo intelligitur, cur aliquid existat, ratio sufficiens actualitatis, id denique, ex quo intelligitur, cur aliquid cognoscatur, nuncupari solet ratio sufficiens cognitionis.

Schol(a). I. Tametsi principium rationis sufficientis spectato nomine a recentioribus primum in scholas inductum sit, reapse tamen iam apud veteres in usu erat. An non enim idem volebant illi, dum nihil gratis et absque causa ponendum existimarunt, ac velimus nos, dum nihil esse sine ratione sufficiente contendimus? Id verum est, principium illud nunquam tanti ponderis fuisse, quanti est apud hodiernos philosophos. Immo non in philosophia modo, verum in aliis etiam scientiis iam nunc passim adhibetur ad complures assertiones stabiliendas demonstrandasque, ut adeo plurimarum veritatum principium sit, quae eidem (stabilito tamen prius contradictionis principio) velut basi innituntur.

Schol(a) 2. De veritate principii huius ipsa natura nos tacite admonet, qua duce et magistra sit, ut vix admittamus quidquam sine ratione sufficiente, inque admirationem rapi soleamus, si quid eveniat, cuius rationem sufficientem non assequamur. Immo si vel ipsi termini principii eius rite dispiciantur, veritas illius sua perspicuitate se se facile manifestat. Unde non tam demonstrabimus principium rationis sufficientis, quam vim verborum, quibus illud proponitur, tironibus tantisper enucleabimus (sic!).

13 Propositio. Principium rationis sufficientis est verum, seu nihil est sine ratione sufficiente. Nam ponamus rem quampiam esse potius, quam non esse. Debet subesse aliquid, cur illa res sit potius, quam non sit, secus enim eodem iure esset, quo non esset, atque id ipsum est ratio eius sufficiens (I I.), ergo si res quaequam sit potius, quam non sit, debet adesse eius ratio sufficiens, sed si sic, nihil est sine ratione sufficiente, ergo.

Coroll(arium) 1. Quidquid rationem sufficientem habet, eam vel in semetipso, vel in alio extra se posito habeat, est necesse. Igitur alia est ratio sufficiens interna rei, alia externa. Coroll(arium) 2. Posita ratione sufficiente id quoque poni necesse est, cuius est ratio sufficiens. Si enim posita ratione sufficiente non poneretur id, cuius est ratio sufficiens, ratio illa esset sufficiens et simul non esset sufficiens, quod absurdum est. Esset sufficiens, ut ponitur, at simul non esset, nam ex ratione sufficiente intelligitur, cur res sit potius, quam non sit, ex dicta vero ratione non intelligeretur, cur res sit potius, quam non sit, cum etiam posita illa, haec posset non poni.

Schol(a). I. Tametsi nihil sit aut esse possit sine ratione sufficiente, haec tamen nobis non semper patet. Quare non illico negandum est omne id, cuius rationem sufficientem mente non assequimur. Aliter sentiendum est, si manifestum sit, pro re quapiam ne quidem stare posse rationem sufficientem, cum enim nihil sit sine ratione sufficiente, quod caret ratione sufficiente tam actualitatis, quam etiam possibilitatis, nec existit, nec existere potest.

Schol(a) 2. Leibnitzius ipsam etiam Dei voluntatem in rebus condendis externa quadam ratione sufficiente constringi arbitratur. Nempe principium philosophiae § 55 ait: „Ex infinitis mundis possibilibus, qui sunt in ideis Dei, non nisi unum posse existere esseque necesse dari rationem sufficientem electionis divinae, quae Deum ad unum potius, quam alterum determinet, hanc rationem non posse esse sitam, nisi in gradibus perfectionis, quam hi mundi continent.“ At istud sane nimium est, ambigi enim non potest, eam esse Dei libertatem in condendis creaturis, ut illi stet pro ratione voluntas, nec ulla alia ratione, quae externa (Cor. I.) sit, inque ipsa rerum condendarum perfectione consistat, determinetur ad hanc prae illa procreandam, ut adeo neglectis perfectioribus res in se minus perfectas pro arbitrato suo condere possit. Sed hoc suo loco uberius enucleabimus.

Schol(a). 3. Tametsi ab hominibus non soleat prudens electio fieri absque rationibus externis, nihilominus ea inest humanae etiam voluntati libertas, ut in psychologia dicturi sumus, vi cuius unum prae alio eligere, ut ut par utrinque sit externa ratio aut etiam postposito maiori bono minus bonum amplecti possit. Quare ne in humanam quidem mentem ita dominatur externa ratio sufficiens, ut ab obiectis extra nos positis ad hoc vel illud amplectendum aut reiciendum determinemur.

Slovenský preklad:

Základy metafyziky, ktoré pre potrebu žiakov napísal Ján Krstiteľ Horváth zo Spoločnosti Ježišovej, doktor filozofie a verejný riadny profesor filozofie na Budínskej univerzite. Trnava: Akademická tlačiareň Spoločnosti Ježišovej, v roku 1767, s. 12 – 14.

§ III. O princípe dostatočného dôvodu

11 Tento výrok Nič nevzniká je bez dostatočného dôvodu, sa nazýva princípom dostatočného dôvodu. Všeobecne je dostatočný dôvod to, na základe čoho je možné pochopiť, prečo niečo skôr je, než nie je, a prečo vzniká radšej týmto než iným spôsobom, a podobne. Ak by ktokoľvek zomrel, musí jestvovať nejaký dôvod, prečo prestal žiť, a ak by sme sa teda domnievali, že onen zomieral sotva badateľne na morovú nákazu, táto samotná morová nákaza je dostatočným dôvodom smrti.

12 Ďalej zvyknú sa určiť tri triedy dostatočného dôvodu. Totiž to, na základe čoho sa poznáva, prečo niečo môže existovať, je dostatočný dôvod (ratio sufficiens) možnosti; to, na základe čoho sa poznáva, prečo niečo existuje, je dostatočný dôvod skutočnosti, a napokon to, na základe čoho sa poznáva, prečo je niečo poznateľné, sa zvykne nazývať dostatočným dôvodom poznávania.

Prvá prednáška. Hoci princíp dostatočného dôvodu pod týmto názvom zaviedli do škôl najmä novší bádatelia, predsa ho v skutočnosti používali už aj starší myslitelia. Či však oni, zatiaľ čo sa domnievali, že nič nemôže byť určené bezúčelne (gratis) a bez príčiny (absque causa), netvrdili to isté, ako tvrdíme my, kým s istotou hovoríme, že nič nie je bez dostatočného dôvodu? Pravdou zostáva, že tento princíp nikdy nemal takú váhu, akú mu prisudzujú dnešní filozofi. Dokonca nielen vo filozofii, ale v skutočnosti aj v iných vedách sa už dnes hromadne venuje pozornosť upevneniu a dokázaniu viacerých výpovedí, že jestvuje princíp viacerých

práv, ktoré sa o neho (avšak najskôr po upevnení princípu protirečenia) opierajú akoby o základňu.

Druhá prednáška. O pravdivosti tohto princípu nás mlčky pouča samotná prirodzenosť. Pod jej vedením a učením sa deje, že sotva pripustíme niečo bez dostatočného dôvodu a zvykneme byť unesení úžasom, ak sa prihodí niečo, čoho dostatočnému dôvodu nerozumieme. Dokonca ak sú správne pochopené aj samotné ciele tohto princípu, pravdivosť samotnej prirodzenosti sa ľahšie prezentuje vďaka svojej vlastnej zrejmosti. Preto nebudeme ani tak poukazovať na princíp dostatočného dôvodu ako na silu slov, ktorými sa vykladá, a medzitým začiatočníkom objasníme podstatu.

13 Premisa. Princíp dostatočného dôvodu je pravdivý, čiže nič nejestvuje bez dostatočného dôvodu. Pretože predpokladajme, že nejaká vec skôr je, než že nie je. Musí jestvovať niečo, prečo tá vec skôr je, než nie je, inak by jestvovala tým istým právom, akým by nejestvovala, no práve toto je jej dostatočný dôvod (ratio sufficiens). Teda: ak by akákoľvek vec bola skôr, než nebola, musí tu byť jej dostatočný dôvod, ale ak je to tak, nič nejestvuje bez dostatočného dôvodu. Teda:

Prvé zhrnutie. Čokoľvek má dostatočný dôvod, nevyhnutne ho má alebo samé zo seba, alebo v niečom položenom mimo seba. Teda jeden dostatočný dôvod veci je vnútorný, druhý vonkajší.

Druhé zhrnutie. Po stanovení dostatočného dôvodu, je potrebné stanoviť aj to, čoho sa týka dostatočný dôvod. Keby sa totiž po rozlíšení dostatočného dôvodu nestanovilo to, čoho je dostatočným dôvodom, tento dôvod by bol dostatočný a zároveň by nebol dostatočný, čo je nezmyselné. Bol by dostatočný, ako sa predpokladá, a zároveň by nebol, lebo na základe dostatočného dôvodu sa poznáva, prečo vec skôr je, než nie je, ale na základe vyrieknutého dôvodu by sa nedalo poznať, prečo vec skôr je, než nie je, keďže aj po jeho stanovení, by sa táto vec nedala stanoviť.

Prvá prednáška. Hoci nič nie je alebo nemôže jestvovať bez dostatočného dôvodu, predsa nám nie je tento dôvod vždy zrejmý. A preto nie hneď treba poprieť všetko to, čoho dostatočný dôvod mysl'ou nechápeme. Inak je potrebné sa nazdávať, ak je zrejmé, že nemôže pre nejakú vec obstať dostatočný dôvod, pretože nič nejestvuje bez dostatočného dôvodu. A to, čomu chýba dostatočný dôvod tak skutočnosti, ako aj možnosti, nejestvuje a ani nemôže jestvovať.

Druhá prednáška. Leibnitz sa domnieva, že aj samotná Božia vôľa je v stvorených veciach akoby obmedzovaná akýmsi dodatočným vonkajším dôvodom. Totiž princíp filozofie v § 55

hovorí: „Z nekonečných možných svetov, ktoré sú v Božích ideách, môže jestvovať len jeden a musí byť nevyhnutne daný dostatočný dôvod pre Božiu voľbu, ktorý Boha určuje skôr pre jeden než pre druhý. Takýto dôvod nemôže byť postavený na ničom inom, iba na stupňoch dokonalosti, ktorú tieto svety obsahujú.“ Ale toto je neobyčajne priveľa, totiž nemôže sa pochybovať, že pri stvorení svetov je Božia sloboda taká, že jej stačí vôľa namiesto dôvodu a nevzniká z nijakého iného dôvodu ako vonkajšieho (Kor I), a že vôľa spočíva v samotnej dokonalosti stvorenia vecí, je vymedzená tak, že prv vytvorí ju než druhé veci, tak že na základe svojho rozhodnutia dokáže tvoriť menej dokonalé veci, pričom zanedbá dokonalejšie veci. Ale toto obšírnejšie vysvetlíme na svojom mieste.

Tretia prednáška. Hoci ľudia zvyčajne nevykonajú vedomý výber bez vonkajších dôvodov, predsa je ľudskej vôli vlastná aj tá sloboda, ako hodláme vysvetliť v psychológii, silou ktorej môže vybrať radšej jedno než druhé, akokoľvek je vonkajší dôvod pri oboch rovnaký alebo môže byť schválené menšie dobro namiesto väčšieho. A preto vonkajší dostatočný dôvod nemá taký vplyv ani na ľudskú myseľ, aby sme boli obmedzení objektmi mimo nás vo vzťahu k schvaľovaniu alebo zavrhovaniu toho či onoho.

Odporúčaná literatúra:

Drimaj, M.: Významné osobnosti filozofie na historickej Trnavskej univerzite. In: História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2012, s. 13 – 30.

Kišoňová, R. – Karabová, K.: K základom metafyziky, ktoré pre potrebu žiakov napísal Ján Krstiteľ Horváth SJ. In: Antológia z diel profesorov filozofie pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635-1777). Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2016, s. 125-149.

Edičná poznámka:

V učebnom texte sme pracovali s latinskými dielami univerzitných profesorov filozofie, ktoré vyšli v trnavskej univerzitnej kníhtlačiarni v 17. a 18. storočí. Pri prepise latinského textu sme sa rozhodli rešpektovať tieto transkripčné pravidlá:

- v texte sme eliminovali majuskulu, pričom písanie veľkých písmen sme ponechali pri vlastných menách a ich odvodeninách a na začiatku viet
- interpunkciu sme upravili podľa súčasných platných pravidiel členenia textu vychádzajúcich zo slovenskej gramatiky
- dôsledne rozlišujeme hlásku u / v
- všetky skratky v texte rozpisujeme okrem biblických skratiek a skratiek odkazujúcich na literatúru (lib. – liber, cap. – caput atď.), pričom hranaté zátvorky používame výhradne pri rozpisovaní skratiek, z toho dôvodu sme hranaté zátvorky v origináli nahradili okrúhlymi zátvorkami
- prepis dvojhlasok ae, oe (v texte v podobe spojeného æ, œ) sme prispôbili klasickej podobe
- pri prepise sme rešpektovali kurzívu pôvodnom texte
- zachovali sme pôvodné členenie textov, pre lepšiu orientáciu sme však dlhšie časti delili na odseky.

Použitá literatúra a pramene:

A. B. A. G. R. P. (=Antonius Genovensis): *Institutiones logicae in usum tironum scriptae*. Neapoli: B. Gessari, 1755.

Andreas Jaszlinszky: *Institutionum physicae pars altera seu physica particularis in usum discipulorum concinnata*. Tyrnaviae 1756. 341 s.

Aristotle: *The History of Animals*. (Transl.: D'Arcy Wentworth Thompson), Book V, ch. 1. [online] Dostupné z: <http://classics.mit.edu/Aristotle/history_anim.5.v.html> [cit. 2015-12-14].

Babai, F.: *Ungariae reges*. Tyrnaviae: Typis Tyrnaviensibus, 1773.

Bakoš, V.: *Kapitoly z dejín slovenského myslenia*. Bratislava: SAV, 1995.

Blair, A.: *Natural Philosophy*. In: Park, K, Datson L. (eds.). *The Cambridge History of Science*. Volume 3, *Early Modern Science*. CUP, 2008, p. 365 – 406.

Boh, I.: *The Philosophical Contributions of Anton Erber (1695 – 1746)*. In: *Slovene Studies Journal*. ISSN 0193-1075, 1991, Vol. 13, No 1, s. 57 – 69. Dostupné tiež na internete: [online]. [cit. 23. 10. 2015]. <<https://journals.lib.washington.edu/index.php/ssj/article/viewFile/3845/3256>>.

Broockliss, L.: *Science, The Universitie, And Othher Public Spaces. Teaching Science in Europe and the Americas*. In: Porter, R. (ed.). *The Cambridge History of Science*. Volume 4, *Eighteenth-Century Science*. CUP, 2003, p. 44 – 86.

Démuth, A. – Karabová, K.: *Antológia z diel profesorov pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635 – 1777)*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2016. 164 s.

Démuth, A. (ed.): *História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012.

Démuth, A.: *Filozofické aspekty dejín vedy*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2013.

Démuth, A. – Juríková, E.: *Andreas Jaszlinsky versus Aristotle The interface of Facts and Logic [print, electronic] : Reflections on the Origin of Life in the Work of the Trnava Jesuit in the 18th Century*. In: *Graeco-Latina Brunensia*. - ISSN 1803-7402. - Roč. 26, č. 2 (2021), s. 55-65 [print, online].

Drimaj, M.: *Významné osobnosti filozofie na historickej Trnavskej univerzite*. In: *História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2012.

- Ďurček, K.: Filozofická činnosť na bývalej Katolíckej univerzite v Trnave, na Slovensku. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1935.
- Erber, A.: *Institutiones dialecticae sive brevis quaedam ad reliquam philosophiam introductio methodo scholastica elucubrata*. Viennae: Typis Joannis Thomae Trattner, 1750, 140 s. Dostupné tiež na internete: [online]. [cit. 13. 10. 2015]. <<https://books.google.sk/books?id=fXRiAAAAcAAJ>>.
- Erber, A.: *Institutiones dialecticae*. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1752.
- Fináczy, E.: *A magyarországi közoktatás története*. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1899.
- Fišerová, L.: Logika vo vzdelávacom procese. Ivancsics, Iohannes: *Institutiones logicae / Ivančič, Ján: Základy logiky*. In: K.: *Antológia z diel profesorov pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635 – 1777)*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2016, s. 97 – 124.
- Glonar, J.: Erberg, Anton, baron (1695 – 1746). In: *Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU*, 2013. Dostupné na internete: [online]. [cit. 17. 10. 2015]. <<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi181906/>>. Pôvodný zdroj: Cankar, I. et al.: *Slovenski bijografski leksikon: 2. zv. Erberg – Hinterlechner*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1926.
- Hamada, M.: *Zrod novodobej slovenskej kultúry*. Bratislava: SAP - Veda, 1995.
- Hološová, A., Žažová, H.: *History of the observatory at the University of Trnava 1756 – 1785*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2013.
- Horváth, I. B.: *Institutiones metaphysicae*. Tyrnaviae: Typis Collegii Academici Societatis Iesu, 1767.
- Horváth, Ján Baptista: O pohybe. In: *Filozofia*, roč. 30, 1975, č. 2, s. 188 – 192.
- Horváth, Ján Baptista: Objasnenie nedostatočnosti základov Kantovho diela *Kritika čistého rozumu*. In: *Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení*. Praha: Svoboda 1981, s. 284 – 291.
- Ivancsics, I.: *Institutiones logicae in usum discipulorum conscriptae*. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Iesu, 1757.
- Ivančič, Ján: O jednote mysle a tela. In: *Filozofický zborník. Časopis filozofického odboru MS*, 5, 1944, s. 41 – 57. Preklad z *Institutiones metaphysicae*.
- Jankovič, V.: *Trnavská univerzita. Kapitoly o dejinách univerzity v rokoch 1635 – 1777*. Bratislava: Pamiatkový ústav, 1995.

- Jaslinský, Andrej: O vedení. In: *Filozofia*, roč. 34, 1979, č. 4, 443 – 460. Preklad z diela *Institutiones metaphysicae*.
- Jaslinský, Andrej: O základe a schopnostiach ľudskej mysle. In: *Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení*. Praha: Svoboda 1981, s. 294 – 301. Preklad z diela *Institutiones logicae*.
- Jaszlinszky, A.: *Institutiones physicae pars prima seu physica generalis in usum discipulorum concinnata*. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1756.
- Jaszlinszky, A.: *Institutionum physicae pars altera seu physica particularis in usum discipulorum concinnata*. Tyrnaviae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1756.
- Jerman, F.: The History of Philosophy in Slovenia: a Brief Sketch. In: *Slovene Studies Journal*. ISSN 0193-1075, 1991, Vol 13, No 1, s. 53 – 56. Dostupné tiež na internete: [online]. [cit. 23. 10. 2015].
<<https://journals.lib.washington.edu/index.php/ssj/article/viewFile/3844/3255>>.
- Démuth, A. – Juríková, E.: Andrej Jaslinský a jeho *Základy fyziky*. In: K.: *Antológia z diel profesorov pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635 – 1777)*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2016, s. 63 – 94.
- Juríková, Erika: *Kapitoly z novolatinského písomníctva III*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2014. 65 s.
- Juríková, Erika: Význam Trnavskej univerzity a jej knižnej produkcie pre rozvoj vzdelania a vedy na území dnešného Slovenska v 17. a 18. storočí. In: *Sambucus VI*. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2010, s. 101 – 108.
- Karabová, K.: Myšlienkové prúdy vo vyučovaní filozofie na historickej Trnavskej univerzite (1635 – 1777). In: *Sambucus X*, 2014, s. 145 – 153.
- Karabová, Katarína: Ecclesiastical law and legal philosophy in Juraj Sigismund Lakič's work.
- Karabová, Katarína: Profesor Anton Revický, filozof, prírodovedec a architekt v jednej osobe. In: *Tyrnavia erudita I*. Trnava: Mesto Trnava – FF TU v Trnave, s. 116 – 120.
- Karabová, Katarína: Úvod do dizertácií Andreja Jaslinského zo všeobecnej a čiastkovej fyziky. In: *História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite*. - Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012, s. 31 – 63.
- Kazi, J.: *Stoa vetus et nova/Stará a nová stoa*. Trnava: Filozofická fakulta TU 2009.
- Kéry, František Borgia: *Dissertatio physica de corpore generatim deque opposito eidem vacuo*. Ukážka z diela In: *Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení*. Praha: Svoboda 1981, s. 276 – 281.

- Kišoňová, R. – Karabová, K.: K základom metafyziky, ktoré pre potrebu žiakov napísal Ján Krstiteľ Horváth SJ. In: Antológia z diel profesorov filozofie pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635-1777). Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2016, s. 125-149.
- Kišoňová, Renáta: Počiatky filozofie na historickej a obnovennej Trnavskej univerzite. In: História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Trnava: FF TU v Trnave, 2012, s. 93 – 111.
- Kočiš, František: Vedecký a ideový odkaz Trnavskej univerzity. In: Trnavská univerzita 1635 – 1777. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 1996, s. 21 – 27.
- Kopecký, Š.: The Faculty of Medicine 1769 – 1777. In: Šimončíč, J. Hološová, A (eds.): The History of Trnava University 1635 – 1777 / 1992 – 2012. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2014, s. 269 – 277).
- Lawrence, C., R.: „Charles Bonnet (1720-1793)“. Embryo Project Encyclopedia (2009-06-10). ISSN: 1940-5030. [online]. Dostupné na: <<http://embryo.asu.edu/handle/10776/1745>> cit. [2015-12-17].
- Le Goff, J.: Intelektuálové ve středověku. Praha: Karolinum, 1999.
- Lendvai, Paul: The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat. Princeton: Princeton University Press, 2021. 592 s..
- Lennox, J.: „Aristotle's Biology“. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.). [online]. Dostupné na: <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/aristotle-biology/>> cit. [2015-12-10].
- Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Július Pašteka (red.). Bratislava: Lúč 2000, s. 566 – 567
- Lívio, M.: Geniální omyly. Brno: CPress, 2014.
- Lopatková, Z.: Z dejín Trnavy a Trnavskej univerzity. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2011.
- Lorhard, J.: Diagraph of Metaphysics or Ontology. Preklad Sara L. Uckelman. [online]. Dostupné na internete <http://www.illc.uva.nl/Research/Publications/Reports/X-2008-04.text.pdf>, stiahnuté 2.1.2016.
- Marsina, R.: Filozofická fakulta 1635 – 1777. In: ŠIMONČIČ, J. a kol.: Dejiny Trnavskej univerzity 1635 – 1777, 1992 – 2010. Trnava: Ústav dejín Trnavskej univerzity, 2010.
- McClellan III, J.: Scientific Institutions and the Organization of Science. In: The Cambridge History of Science. Volume 4, Eighteenth-Century Science. R. Porter (ed.). CUP 2003, s. 87 – 106.
- Mészáros, I.: Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között. Budapest: 1981.

- Mészáros, O.: O jednej zabudnutej diplomovej práci. In: *Filozofia*. ISSN 0046-385X, 2005, roč. 60, č. 10, s. 819 – 828. Dostupné tiež na internete: [online]. [cit. 24. 10. 2015]. <<http://www.klemens.sav.sk/fiusav/filozofia/?q=sk/o-jednej-zabudnutej-diplomovej-praci>>.
- Mészáros, O.: *Školská filozofia v bývalom Hornom Uhorsku*. Bratislava: Veda, 2008.
- Molnár, M.: *A Concise History of Hungary*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 390 s.
- Münz, T.: *Filozofia na Trnavskej univerzite*. In: *Prehľad dejín slovenskej filozofie*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965.
- Oravcová, M.: *Filozofia na trnavskej a košickej univerzite*. In: Bodnár, J. a kol.: *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku*. Bratislava: Veda, 1987, s. 136 – 190.
- Paštéka, J.: *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000.
- Pázmaň, P.: Kardinál Peter Pázmaň zakladá univerzitu s filozofickou a teologickou fakultou v Trnave. In: Šimončič, J., Škoviera, D.: *Trnavská univerzita v dokumentoch (1635-1998)*. VEDA, vydavateľstvo SAV a Typi Universitatis Tyrnaviensis, vydavateľstvo Trnavskej univerzity, Bratislava, 2002.
- Pivovarčiová, L., Schwarc, E.: *The University Pharmacy*. In: *The History of Trnava University 1635 – 1777 / 1992 – 2012*. J. Šimončič, A. Hološová (edd.). Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis 2014, s. 269 – 277.
- Rádl, E.: *Dějiny biologických teorií novověku II*. Praha: Academia 2006, s. 222 – 226).
- Rai, I.: *Synopsis methodica animalium quadrupedum et serpentini generis. Vulgarium notas characteristicas, rariose descriptiones integras exhibens: cum historiis et observationibus Anatomicis perquam curiosi*. Londýn: 1693.
- Rathmann, János: Pál Makó ako predstaviteľ nových ideí v matematike a logike. Prel. František Fundárek. In: *Filozofia* 66 (2011), s. 1008.
- Ratio studiorum et institutiones scholasticae Societatis Iesu per Germaniam olim vigentes*. Tomus II, ed. Georg Michael Pachtler. In: *Monumenta Germaniae Paedagogica*, Band V. Berlin 1887.
- Revický, Anton: O prirodzenom poznaní. In: *Filozofia*, roč. 30, 1975, č. 4, s. 450 – 456. Preklad z diela *Elementa philosophiae rationalis seu Logica*.
- Roe, S., A.: *The Live Sciences*. In: Porter, R. (ed.): *The Cambridge History of Science*. Volume 4, *Eighteenth-Century Science*. CUP 2003, s. 404.
- Sentiváni, M.: *Sústava sveta*. Preklad a komentár: Zavorský, S. In: *Slavica Slovaca*, Ročník 46, (2011), Supplementum.

- Schmidinger, H.: Úvod do metafyziky. Praha: OIKOYMENH, Praha, 2012
- Slavkovský, R. A. – Karabová, K.: Filozof Anton Erber a jeho Základy dialektiky. In: Antológia z diel profesorov filozofie pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635-1777). Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2016, s. 32 – 62.
- Slavkovský, R. A.: Informácia v kontexte filozofie a kognitívnych vied. Trnava: Filozofická fakulta TU v Trnave, 2013, s. 23. Dostupné tiež na internete: [online]. [cit. 22. 6. 2013]. <<http://fff.truni.sk/index.php?mod=ebook&detail=25>>.
- Sodnik, A.: Filozof Anton Erber. In: Izbrane Razprave (zbral in uredil F. Jerman), Filozofska knjižnica, zv. 16. Ljubljana: Slovenska matica, 1975, s. 229 – 241.
- Sodnik, A.: Iz zgodovine filozofije pri Slovencih (filozof Anton Erber). In: Zbornik Filozofske fakultete, knj. II. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1955, s. 7 – 19.
- Sousedík, P.: Logika pro studenty humanitních oborů. Praha: Vyšehrad, 2001.
- Stoeger, J. Nepomucenus: Scriptorum provinciae Austriacae Societatis Iesu ab eius origine ad nostra usque tempora. Wien/Regensburg 1893, s. 157, s. v. Ivansics Joannes.
- Szentiványi, M.: Dissertatio cosmographica seu De mundi systemate. /Sústava sveta - kozmologická štúdia. In: Slavica Slovaca, 2011, roč. 46, č. 3, s. 3 - 154.
- Szentiványi, M.: Krátka a podivuhodná metóda v metafyzike. In: Filozofický zborník. Časopis filozofického odboru MS, 4, 1943, s. 102 – 114.
- Szentiványi, M.: Oeconomica philosophica. Tento spis, ktorý preložil M. Petráš, je iba v podobe rukopisu v Martine.
- Szinnyei, J.: Magyar írók élete és munkái. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1980.
- Škoviera, D.: Stoa vetus et nova. Trnava: Filozofická fakulta, 2009.
- Töröková, Veronika: Architectonica civilis u Antona Reviczkého. Diplomová práca. Trnava: 2021. 65 s.
- Vopěnka, P.: Úhelný kámen evropské vzdělanosti a moci. Praha: Práh, 2001, s. 634.
- Walsch, J. M.: A history of Philosophy. Harpercollins, 1985.
- Zavarský, S.: Predslov. In: Szentiványi, M.: Sústava sveta. Preklad a komentár: Zavarský, S. In: Slavica Slovaca, Ročník 46, (2011), Supplementum, s. 3 – 6.
- Zborovjan, M.: The Botanical Garden of the Faculty of Medicine 1771 – 1777. In: The History of Trnava University 1635 – 1777 / 1992 – 2012. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2014, s. 279 – 285.
- Zlatoš, Štefan: Z dejín trnavskej univerzity. In: Pamiatke Trnavskej univerzity 1635–1777. Anton Augustín Baník (red.). Trnava: 1935, s. 77.

Žgrada, Michal: Filozofia Antona Revického. In: História a poslanie filozofie na Trnavskej univerzite. Trnava: FF TU v Trnave, 2012, s. 64 – 77.